

บทที่ 2

ทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบกับรูปแบบการพัฒนาเมืองนั้น ยังไม่มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่สามารถจะนำมาใช้ได้โดยตรง ฉะนั้นในบทนี้จึงขอ นำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจนอกระบบและทฤษฎีเกี่ยวกับเมืองและการขยายตัวของเมืองมา ปรับใช้เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ในบทต่อไป

2.1 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจนอกระบบ

2.1.1 รูปแบบระบบเศรษฐกิจของเมือง

ในอดีตที่ผ่านมา รูปแบบกิจกรรมเศรษฐกิจของประเทศในโลกที่สามแบ่งออกเป็น สองรูปแบบคือ Traditional และ Modern โดยที่ Traditional คือลักษณะกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่มีมาตั้งแต่เดิม มีรูปแบบที่ง่าย ๆ ใช้วัตถุดิบและเทคโนโลยีพื้นบ้าน ใช้ทุนน้อยแต่ใช้ แรงงานมาก ส่วนคำว่า Modern หมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งเป็นผลโดยตรงจาก ความเจริญทางด้านวัตถุ และการติดต่อกับต่างประเทศ มีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการ ผลิต ใช้ทุนสูงแต่ใช้แรงงานน้อย (Ray, 1978 : 1033) แต่จากการขยายตัวของสภาพ เศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้รูปแบบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีลักษณะที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น มีการ ผสมผสานระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งสองรูปแบบ เกิดเป็นรูปแบบใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น ดังนั้น จึงมีการแบ่งลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่ โดยใช้คำว่า Formal Sector และ Informal Sector เพื่อให้สามารถอธิบายรูปแบบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยที่ Formal sector หมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีการดำเนินงานขนาดใหญ่ (Large-scale) มีการเปิดเผยสามารถตรวจสอบได้ ใช้ทุนสูง มีการจ่ายผลตอบแทนในรูปค่าจ้าง ส่วน Informal Sector จะมีลักษณะตรงกันข้ามคือ เป็นการดำเนินงานขนาดเล็ก (Small-scale) เป็นกิจกรรมที่ ปิดบังซ่อนเร้นจากระบบเศรษฐกิจ และส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ต้องดำเนินงานด้วยตัวเอง (Self-employed) (Nelson, 1988 : 184) แนวคิดที่แพร่หลายและนิยมนำมาใช้อ้างอิงเสมอ คือแนวคิด ของ International Labor Organization (ILO) โดยแบ่งลักษณะของ Formal Sector และ Informal Sector ไว้ดังนี้ (ตารางที่ 2.1)

ตารางที่ 2.1 แสดงลักษณะของ Informal Sector และ Formal Sector

Informal Sector	Formal Sector
1. ดำเนินกิจการได้อย่างง่าย ๆ	1. ดำเนินกิจการอย่างมีแบบแผน
2. พยายามที่จะใช้วัตถุดิบหรือทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น	2. บางครั้งพยายามที่จะใช้วัตถุดิบหรือทรัพยากรที่มาจากแหล่งอื่น ๆ
3. เป็นกิจการของครอบครัว	3. ดำเนินกิจการในรูปแบบของบริษัท
4. เป็นกิจการขนาดเล็ก	4. ดำเนินกิจการขนาดใหญ่ (Large-scale)
5. ต้องใช้แรงงานมากและมีการเปลี่ยนแปลงใช้เทคโนโลยี	5. ใช้เงินทุนสูง และมีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัย
6. ความรู้ความชำนาญ(ทักษะ) ได้มาจากการเรียนรู้ในระบบ	6. ความรู้ความชำนาญ(ทักษะ) ได้มาจากการเรียนที่เป็นระบบ
7. ไม่มีกฎข้อบังคับและการแข่งขันทางการตลาด	7. ได้รับการคุ้มครองทางการตลาด เช่น อัตราภาษีหรือสิทธิพิเศษ

ที่มา : International Labour Organization (อ้างใน Bromley , 1978 : 1033-1034)

2.1.2 ลักษณะและความหมายของเศรษฐกิจนอกระบบ

กิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบเป็นที่ยอมรับกันว่าเกิดขึ้นในทุกประเทศ และมีชื่อที่ใช้ในต่างประเทศแตกต่างกันไป เช่น Informal , Shadow , Subterranean , Black , Untaxed , Hidden , Parallel และ Underground Economy เป็นต้น แต่สำหรับภาษาไทย คำที่มีความใกล้เคียงและเป็นที่ยอมรับกันมากที่สุด ก็คือ เศรษฐกิจใต้ดิน เศรษฐกิจนอกระบบ หรือ เศรษฐกิจซ่อนเร้นฯ โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงกิจกรรมในภาคเศรษฐกิจนี้มักจะเป็นการประกอบอาชีพอิสระส่วนตัวขนาดเล็กหรือประกอบธุรกิจขนาดย่อม ซึ่งใช้เงินลงทุนน้อย เทคโนโลยีประกอบการต่ำ และการดำเนินงานทั้งกิจกรรมอื่นที่เปิดเผยน้อยหรือไม่มีเลย ประเภทกิจกรรมเช่นนี้ที่เห็นทั่วไป ได้แก่ หาบเร่แผงลอย การรับจ้างตัดเย็บ รับจ้างซักรีด ซ่อมแซมเสื้อผ้ารองเท้าและของใช้ต่างที่เปิดขึ้นเอง โดยไม่ได้รับอนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เหล่านี้ก่อให้เกิดการจ้างงานอันหมายถึง รายได้จำนวนหนึ่งที่ประชาชนได้รับจากการที่มีส่วนในการทำกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ (รูปนี้ษ์ วัชรชัยสมร , 2537 : 8)

แนวคิดในการหาคำจำกัดความของ Informal Sector ได้พิจารณาออกเป็น 3 ด้านคือ

1. ประชากร วิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการของตลาดแรงงาน และลักษณะงาน
2. กิจกรรม วิเคราะห์ถึงลักษณะของกิจการ
3. ที่อยู่อาศัย วิเคราะห์การถือครองที่ดินและการก่อสร้าง

ตารางที่ 2.2 แสดงลักษณะของ Informal Sector ในด้านประชากร, กิจกรรม และที่อยู่อาศัย

Employment ลักษณะงานของประชากร	Enterprise ลักษณะของกิจกรรม	Settlement ลักษณะของที่อยู่อาศัย
1. ค่าแรงต่ำ 2. งานไม่มั่นคง 3. ไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย 4. ไม่ได้รับการจัดตั้งเป็นองค์กรการค้า	1. เข้ามาดำเนินกิจการอย่างง่าย ๆ 2. พอใจในวัตถุดิบหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น 3. เป็นกิจการของครอบครัว 4. เป็นกิจการขนาดเล็ก	1. หลบเลี่ยงการควบคุมจากกฎหมาย 2. อยู่ในที่ผิดกฎหมายหรือที่ดินให้เช่า 3. สิ่งก่อสร้างไม่ได้รับการควบคุม 4. วัสดุก่อสร้างที่อยู่อาศัย หาได้ในท้องถิ่น หรือเป็นเศษวัสดุเหลือจากการก่อสร้าง
5. ไม่ได้รับการคุ้มครองจากระบบประกันสังคม 6. ไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายค่าแรงขั้นต่ำ 7. ไม่มีรายได้พิเศษ	5. ใช้แรงงานมากและมีการคิดแปลงเทคโนโลยี 6. ความรู้ความชำนาญได้จากการเรียนรู้ นอกโรงเรียน เช่น จากญาติพี่น้อง เพื่อน ฯลฯ 7. ไม่มีกฎข้อบังคับและการแข่งขันทางการตลาด	5. ที่อยู่อาศัยไม่ได้มาตรฐานไม่เป็นระเบียบ 6. ดันทุนที่ใช้สร้างต่ำ 7. ไม่ได้รับความสะดวกในการจ้างงาน และช่วยเหลือด้านการเงิน

ที่มา : [ILO-Kenya (1972:6) , Bromley and Gerry (1979:5-15) , and TURNER (1978:1143)] , [AMIN (1982:9-30)] อ้างใน Author (1989)

Fred Fluitman (อ้างใน Amin, 1989 : 41) ได้อธิบายลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบ Informal Sector ว่าเป็นกิจกรรมประเภทที่สามารถยกเคลื่อนที่ไปมาได้ เป็นกิจกรรมที่มีขนาดเล็ก มีเจ้าของหรือผู้ดำเนินงานเพียง 1-3 คน ใช้เงินทุนเพียงเล็กน้อย โดยปกติแล้วเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก สินค้ามีคุณภาพต่ำและราคาถูก มีระบบการจัดการที่ไม่ดี และมีการหลีกเลี่ยงทางกฎหมาย

องค์การแรงงานระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (ILO) ได้ให้คำจำกัดความของกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบไว้ว่า เป็นการประกอบการขนาดเล็ก (Small-scale) , เป็นกิจการที่ต้องดำเนินงานด้วยตนเอง(จะมีการจ้างคนงานหรือไม่ก็ได้) , มีการจัดการและใช้เทคโนโลยีในระดับต่ำ, วัตถุประสงค์ประการแรกในการประกอบกิจการก็เพื่อให้ได้มีงานทำและมีรายได้ การดำเนินกิจการประเภทนี้ไม่มีข้อมูลที่สามารถจะระบุได้ชัดเจน ข้อมูลไม่อยู่ในระดับที่เชื่อถือได้ และดำเนินการโดยไม่ได้อยู่ภายใต้กลไกการจัดการของอำนาจกฎหมายและระเบียบข้อบังคับ และILO ได้อธิบายลักษณะของ Informal Sector ไว้ดังนี้ (ILO Mission, 1972)

- เป็นกิจการที่มีแรงงานน้อยกว่า 10 คน และส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกในครอบครัว

- เป็นกิจการที่มีความหลากหลาย ส่วนมากจะเป็นกิจการเกี่ยวกับการค้าปลีก , การขนส่ง , ซ่อมแซมและบำรุงรักษา , การก่อสร้าง , การบริการส่วนบุคคล และการทำอุตสาหกรรม
- เข้ามาและออกจากการค้าเงินงานง่ายกว่า Formal Sector
- เป็นกิจการที่ลงทุนน้อย
- ต้องใช้แรงงานในการดำเนินการเป็นส่วนใหญ่และเป็นแรงงานที่มีทักษะในระดับต่ำ
- แรงงานจะเรียนรู้ทักษะจากการทำงาน
- ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้าง มีลักษณะไม่เป็นทางการไม่มีการสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร ความรู้สึกในความสัมพันธ์กับสถานประกอบการมีน้อยหรือไม่มีเลย และยังขาดการคุ้มครองสิทธิแรงงาน

International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW) ได้ระบุถึงลักษณะของ Informal Sector ไว้ดังนี้

- ใช้เทคโนโลยีอย่างง่าย ๆ
- ใช้ทุนน้อยมาก
- การประกอบกิจการไม่สถานที่แน่นอน
- ไม่มีการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย
- มีการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องน้อย

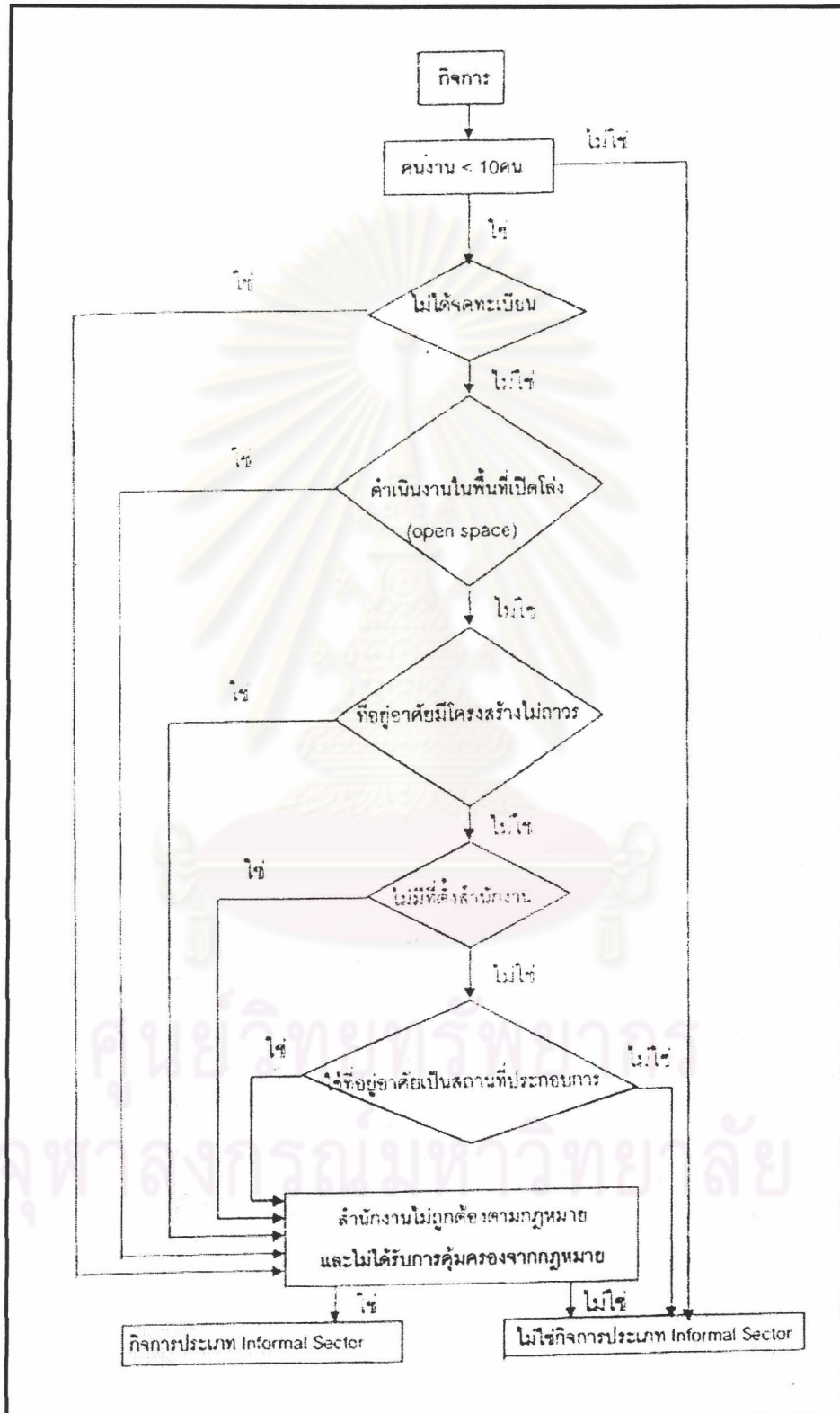
โดยทั่วไปแล้วเกณฑ์ในการแบ่งรูปแบบกิจการประเภทนอกระบบจะใช้จำนวนคนงาน , สถานที่ประกอบการ , ลักษณะที่อยู่อาศัย ฯลฯ เป็นตัวแบ่ง ซึ่งแต่ละประเทศจะใช้เกณฑ์การแบ่งที่คล้ายคลึงกัน ดังตัวอย่างจากเมืองดักก้า ประเทศอินเดีย (แผนผังที่ 2.1)

ความพยายามในการกำหนดรูปแบบลักษณะและขอบเขตความหมาย เพื่ออธิบายถึงกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบนั้นเป็นสิ่งที่ยากที่จะทำให้รัดกุมและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป การกำหนดรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบจึงขึ้นอยู่กับแนวความคิดของการศึกษาในแต่ละแบบว่าต้องการตอบคำถามและเน้นปัญหาไปในทิศทางใด ซึ่งสามารถแยกได้ดังนี้ (ฐปณีย์ วัชรชัยสมร , 2537 : 9)

- ความหมายตามลักษณะการจ้างงาน เป็นการให้ความหมายของกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบโดยเน้นที่ลักษณะการว่าจ้างแรงงานนอกระบบ ไม่มีกฎระเบียบควบคุมและไม่เป็นไปตามหลักการสากลว่าด้วยการใช้แรงงาน ความหมายนี้กำหนดใช้โดยองค์การแรงงานระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (ILO) รูปกรอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบมีลักษณะดังนี้คือ

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงเกณฑ์การแบ่งกิจการประเภท Informal Sector ของเมืองดักก่า ประเทศอินเดีย

ที่มา : Amin , 1989 : 25 (อ้างใน วิจัยัญญา บำรุงชด , 2541 : 11)

1. เปิดดำเนินกิจกรรมได้โดยง่าย
2. ใช้ทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่น
3. กิจกรรมแบบครอบครัวเป็นเจ้าของ
4. เป็นการประกอบการขนาดเล็ก
5. เป็นการใช้แรงงานและอาศัยเทคนิคการผลิตอย่างง่าย ๆ
6. หาทักษะความชำนาญด้วยตนเอง โดยไม่พึ่งการศึกษาอบรมในระบบ
7. ไม่มีกฎระเบียบแบบแผนของตลาด ทำให้มีการแข่งขันสูง

ลักษณะรูปแบบของกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบตาม ILO จึงเป็นกิจกรรมที่มีขนาดเล็ก ใช้แรงงานเป็นปัจจัยหลักในการผลิต จึงไม่ต้องมีการใช้เงินลงทุน เทคโนโลยีและทักษะการประกอบการสูง ตลอดจนไม่มีกฎ ระเบียบ แบบแผนการดำเนินงานที่กำหนดควบคุมโดยทางการตลาด กิจกรรมนอกระบบจึงเป็นตลาดเปิดที่ซ่อนเร้น ที่มีการแข่งขันสูงและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (ฐปนีย์ วัชรชัยสมร , 2537 : 9)

จากการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจนอกระบบในเมืองของประเทศกำลังพัฒนาในแง่การจ้างงานและสภาพลักษณะ ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจนอกระบบว่าหมายรวมถึงหน่วยย่อยในการผลิต กระจายสินค้าและบริการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เบื้องต้นเพื่อการกระจายการว่าจ้างและรายได้ให้ผู้เกี่ยวข้องโดยไม่เสี่ยงในเรื่องการลงทุนทั้งด้านบุคลากรและด้านเทคนิค (ILO ,1981 : 14)

ประชุม สุวดี (2523) ได้ให้ความหมายว่าเศรษฐกิจนอกระบบมีลักษณะดังนี้ คือ

1. การลงทุนที่มีผู้เกี่ยวข้องน้อยกว่า 10 คน
2. ค่าจ้างต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ
3. การว่าจ้างไม่แน่นอน ลักษณะงานและเวลาทำงานไม่แน่นอน
4. สภาพการทำงานเป็นการว่าจ้างตนเอง

- ความหมายในแง่การหลีกเลี่ยงภาษี กิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ผู้ประกอบการ ซึ่งรายได้นี้ไม่มีการรายงานให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งในแง่การจัดเก็บภาษีหรือบันทึกเป็นข้อมูลทางสถิติ การประกอบกิจกรรมได้ดินอาจเกิดจากความจงใจที่จะหลีกเลี่ยงภาษี เพราะภาษีที่ต้องเสียมีอัตราที่สูงจนทำให้การประกอบการอย่างเปิดเผยไม่สามารถจะกระทำได้อย่างมีกำไรที่น่าพอใจสำหรับผู้ประกอบการ หรืออาจจะเป็นเพราะว่า กิจกรรมที่ประกอบการอยู่เป็นกิจกรรมที่ผิดกฎหมายทำให้ต้องหลีกเลี่ยงภาษีโดยปริยาย (ฐปนีย์ วัชรชัยสมร , 2537 : 10)

- ความหมายทางด้านผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ เนื่องจากกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบเป็นกิจกรรมที่แอบแฝงซ่อนเร้น ดังนั้นรายได้ซึ่งเกิดจากการดำเนินกิจกรรมจึงไม่มีการบันทึกเป็นตัวเลขทางสถิติทางการ โดยเฉพาะในบัญชีรายได้ประชาชาติ แต่ในแง่เศรษฐศาสตร์แล้วกิจกรรมต่างๆที่ก่อให้เกิดรายได้ มีการจ้างงาน มีการใช้ทรัพยากร ไม่ว่ากิจกรรมนั้นจะซ่อนเร้นผิด

หรือถูกกฎหมายหรือเป็นกิจกรรมที่ไม่มีการใช้เงินเป็นเครื่องมือการแลกเปลี่ยน กิจกรรมเหล่านั้นจัดเป็นกิจกรรมของระบบเศรษฐกิจทั้งสิ้น ซึ่งรายได้จากกิจกรรมจะต้องนับเป็นมูลค่ารวมผลิตภัณฑ์รายได้ประชาชาติ การที่กิจกรรมนอกระบบเป็นกิจกรรมที่ไม่มีตัวเลขสถิติ และการจัดทำบัญชีรายได้ประชาชาติเองก็ไม่สามารถนับรวมกิจกรรมเหล่านี้เข้าไว้ในบัญชีได้ เช่น การทำงานพิเศษนอกเวลา กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผิดกฎหมาย การทำงานบ้านเองแทนที่จะจ้างคนรับใช้ การซ่อมแซมบ้าน หรือการทำของใช้เอง เป็นต้น (ฐปณีย์ วัชรชัยสมร , 2537 : 10)

McDonald (1984 : 4-18) ได้อธิบายคำจำกัดความของเศรษฐกิจนอกระบบไว้ 4 ความหมาย เพื่อให้สามารถครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ ในเศรษฐกิจนอกระบบได้โดยทั่วถึง คือ

- ก. ความหมายอย่างแคบที่สุดของเศรษฐกิจนอกระบบ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมที่ถูกกฎหมายของประชาชนหรือหน่วยธุรกิจ แต่กิจกรรมเหล่านั้นผู้ประกอบกิจกรรมพยายามหลีกเลี่ยงการเสียภาษี ทำให้รัฐบาลต้องสูญเสียรายได้จากภาษีอากรในส่วนนี้ไป
- ข. ความหมายที่กว้างขึ้นอีก หมายถึง ความหมายตามข้อ ก. รวมกับกิจกรรมที่ตามธรรมชาติสมควรถูกบันทึกอยู่ในระบบบัญชีของทางการ แต่เพราะไม่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลมาทำการบันทึกได้ จึงทำให้กิจกรรมบางส่วนนี้ต้องถูกละเลยไป
- ค. ความหมายที่กว้างกว่า จะหมายถึงเศรษฐกิจนอกระบบในข้อ ข. และรวมถึงการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางชนิดที่มีลักษณะผิดกฎหมายต่างๆ เข้าไว้ด้วย เช่น การค้ายาเสพติด การลักลอบขนสินค้าหนีภาษี การตั้งบ่อนการพนันเถื่อน และโสเภณี เป็นต้น
- ง. ความหมายที่กว้างที่สุด ครอบคลุมถึงกิจกรรมที่มีได้มีการซื้อขายในระบบตลาดและเป็นการดำเนินกิจกรรมแอบแฝง เช่น การทำงานบ้านของแม่บ้าน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้ว กิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบจะครอบคลุม 3 ความหมายแรก (ความหมาย ก+ข+ค เท่านั้น) กิจกรรมที่ไม่ผ่านระบบตลาดจะไม่ถูกบันทึกในมูลค่าผลิตภัณฑ์รายได้ประชาชาติ นอกจากนี้กิจกรรมที่ผิดกฎหมายซึ่งไม่ได้แสดงถึงมาตรฐานการครองชีพของประชาชนก็มิได้ถูกนับรวมในบัญชีรายได้ประชาชาติด้วย

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ จึงนิยามความหมายของกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบตามความหมายแคบ รวมเฉพาะ ก และ ข เท่านั้น ฉะนั้นในที่นี้ คำจำกัดความเศรษฐกิจนอกระบบ คือ รายได้ที่เกิดขึ้นในกิจกรรมที่ถูกกฎหมายซึ่งรายได้นี้ไม่มีการรายงาน หรือรายงานต่ำกว่าความเป็นจริงให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งในแง่การจัดเก็บภาษีหรือบันทึกเป็นข้อมูลสถิติทางการ

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจในระบบ (Formal Sector) และกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) ซึ่งมีลักษณะที่ตรงข้ามกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบเป็นรูปแบบหนึ่งของการผลิตที่ไม่ใช่ทุนนิยม ในการผลิตได้มีการลดต้นทุนและอาศัยการผลิตซ้ำของทุน แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบก็มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดกับกิจกรรมเศรษฐกิจในระบบ ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ต้องมีการดำเนินควบคู่กันไป โดยมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการผสมผสานระหว่างทุนนิยมสมัยใหม่กับเศรษฐกิจภาคนอกระบบ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตในระดับครัวเรือนกับการผลิตในระดับมหภาค ที่ส่งผลซึ่งกันและกัน

2.1.3 ประเภทของการจ้างงานใน ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector)

Sethuraman (อ้างใน วัลลภ มั่นแน่น , 2541 : 9-10) ได้แบ่งกิจกรรมแบบ Informal Sector ออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกัน คือ

1. ผู้ลงทุนรายย่อย (Entrepreneurs)

เป็นกลุ่มที่มีการศึกษาดีที่สุดใน ดำเนินธุรกิจขนาดเล็ก และพบว่าเจ้าของกิจการจะเป็นหัวหน้าคนงานด้วยเสมอๆ คนงานที่จ้างมาส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับเจ้าของกิจการ หรือเป็นเครือญาติกัน เจ้าของจะเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นเอง ปัญหาส่วนใหญ่คือการขาดแคลนในเรื่องของเงินทุน และการยอมรับในเรื่องของเครดิต มีสินค้าและบริการในระดับที่จำกัด ขาดความรู้ความชำนาญในเรื่องของการจัดการและการตลาด มีการใช้เทคโนโลยีที่มีต้นทุนต่ำและล้าสมัย

2. คนฝึกงานในร้านค้า (Establishment Workers)

เป็นกลุ่มของคนงานที่ถูกจ้างงานจากผู้ลงทุนรายย่อย คือถูกจ้างทั่วไป และเด็กฝึกงาน ที่มีทั้งได้รับค่าจ้างและไม่ได้รับค่าจ้าง ส่วนใหญ่จะเป็นงานประจำ ทำงานเต็มเวลา มีความรู้ความสามารถหรือทักษะพอสมควร เช่น การขายสินค้า , งานที่เกี่ยวกับการซ่อมแซม , งานในโรงงาน ส่วนใหญ่ต้องเป็นงานที่ต้องมีการเรียนรู้ทางทักษะโดยผ่านการฝึกงาน มีการศึกษาระดับมัธยมหรือโรงเรียนวิชาชีพ แต่ก็มีจำนวนมากที่ได้รับการเรียนรู้จากการทำงาน Fowler (1981 : 55) พบว่า 95% ของคนงานเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษาระดับประถมอย่างสมบูรณ์ แต่จะได้รับจากการฝึกหัด

3. ผู้ที่ทำงานอิสระ (Independent Workers)

เป็นกลุ่มที่พบเป็นจำนวนมากที่สุด เป็นงานประเภทที่ทำด้วยตัวเอง (Self-employed) ได้แก่ หาบเร่แผงลอย , ซ่อมจักรยาน-นาฬิกา และรองเท้า , รถจักรยานยนต์รับจ้าง ,

ซักรีดเสื้อผ้า ฯลฯ มักพบตามท้องถนน และตามตรอก-ซอยในเมือง , ตามถนนในหมู่บ้าน คนกลุ่มนี้จะประกอบกิจการในรูปแบบง่ายๆ แต่เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน ประกอบกิจการได้อย่างอิสระ Papola (1981 : 154) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า “สถานภาพในการประกอบกิจการของคนกลุ่มนี้จะป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในกลุ่มของร้านค้า และมีรูปแบบที่ง่ายที่สุดในหน่วยการผลิตของ Informal Sector”

จากการศึกษาของ ประชุม สุวดี (1984 : 12) พบว่า กลุ่มผู้ทำงานอิสระนั้น ร้อยละ 63 เป็นผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการขาย ในลักษณะของหาบเร่-แผงลอย , ร้อยละ 13 เป็นช่างฝีมือ , ร้อยละ 14 มีอาชีพทางด้านบริการขนส่ง และร้อยละ 6 มีอาชีพเกี่ยวกับการบริการที่เหลือกระจายอยู่ในอาชีพต่างๆ

กลุ่มนี้ไม่สามารถทำการศึกษาได้อย่างง่ายๆ แม้ว่ากิจการจำนวนมากจะมีที่ตั้งที่แน่นอน แต่เนื่องจากไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นองค์กรขึ้นมา การทำงานมีเวลาที่ไม่แน่นอน และจำนวนมากเป็นคนยากจน จึงยากที่จะตรวจสอบหรือติดตาม โดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้จะมีศึกษาน้อยกว่าคนในกลุ่มแรก หรือกลุ่มที่สอง หรือผู้ที่ทำงานใน formal Sector

3. คนงานชั่วคราว (Casual Workers)

เป็นกลุ่มที่เสียเปรียบที่สุด งานค่อนข้างหนัก เป็นงานที่ต้องทำด้วยมือ และได้ค่าจ้างในระดับต่ำ ได้แก่ คนสวน , คนทำความสะอาด , คนงานก่อสร้าง , ยาม เป็นกลุ่มที่มีศึกษาน้อยที่สุด เกือบทั้งหมดไม่สามารถอ่านออกเขียนได้และมีเพียงเล็กน้อยที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนมากกว่า 2 หรือ 3 ปี ความรู้ความสามารถ(ทักษะ) ได้มาจากการเรียนรู้จากงาน เป็นกลุ่มที่มีรายได้ต่ำ และขาดสิ่งที่จะได้รับประโยชน์จากสังคม

2.1.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจนอกระบบ

ปัจจุบันได้มีผู้ให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจนอกระบบมากขึ้น ทั้งในส่วนที่เป็นภาพรวมและการศึกษาเฉพาะกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของเศรษฐกิจนอกระบบ สรุปผลการศึกษาดังๆ ได้ดังนี้คือ

1. ประชุม สุวดีและคณะ (2523) ได้ศึกษาเรื่องหาบเร่ในกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของผู้มีอาชีพหาบเร่ ทศนคติดต่ออาชีพ และการปฏิบัติงานของรัฐ บทบาทของหาบเร่แผงลอยในการซื้อขายสินค้าและบริการในเขตกรุงเทพมหานคร และศึกษานโยบาย แผนงานและการปฏิบัติการของรัฐต่อการจัดระเบียบหาบเร่ โดยการสำรวจจำนวนหาบเร่ทั่วกรุงเทพมหานครได้ 8,777 ราย และสุ่มตัวอย่างศึกษาจำนวน 815 ราย พบว่าผู้ค้าหาบเร่แผงลอยมีรายได้เฉลี่ยประมาณรายละ 106.21 บาท/วัน จากเงินลงทุนวันละ 100-500 บาท/คน รายได้ที่เกิดจากการค้าหาบเร่แผงลอยในเขตกรุงเทพมหานคร จึงเป็นเงินถึงปีละ

ประมาณ 1,800 ล้านบาท และพบว่าหาบเร่มีบทบาทช่วยพยุงราคาสินค้าไม่ให้สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ช่วยกระจายสินค้าจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคอย่างรวดเร็ว ให้ความสะดวกแก่ประชาชนในการซื้อสินค้าที่จำเป็น และทำให้คนยากจนที่มีการศึกษาต่ำ ไม่มีทักษะความชำนาญ ได้มีอาชีพมีรายได้ จุนเจือครอบครัว แต่มีข้อเสียในเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง ผู้ศึกษาได้เสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ต่อกรุงเทพมหานครว่า ควรเลิกคิดที่จะกวาดล้างหาบเร่แผงลอยให้หมดไปจากทางเท้า แต่ควรคำนึงถึงวิธีการควบคุมและส่งเสริมให้เกิดระเบียบมากกว่า

2. การศึกษาเรื่อง Urban Self - Employment in Thailand...A Study of Two Districts in Metropolitance Bangkok โดย ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ (1988) มีวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อจัดระบบและวิเคราะห์ลักษณะกิจกรรมการจ้างงานด้วยตนเองของครัวเรือนในเขตกรุงเทพมหานคร และศึกษาบทบาทของรัฐเกี่ยวกับเรื่องนี้เพื่อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรมการจ้างงานด้วยตนเองต่อไป โดยการสำรวจอาชีพนอกระบบ 1,077 ราย จากเขตใจกลางกรุงเทพมหานครและเขตห้วยขวาง ศึกษาข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 235 กิจการ แบ่งตามกลุ่มอาชีพได้แก่ กลุ่มค้าขายหาบเร่แผงลอยร้อยละ 33 กลุ่มผลิตสินค้าในครัวเรือนร้อยละ 35 และกลุ่มอาชีพให้บริการร้อยละ 32 จากการศึกษาพบว่าสถานที่ประกอบอาชีพเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นที่เช่าร่วมกับที่อยู่อาศัย ผู้มีอาชีพเหล่านี้ส่วนใหญ่มีเงินลงทุนของตนเอง ลงทุนครั้งแรกในช่วง 1,000-9,000 บาท มีรายได้เฉลี่ยเกือบ 6,000 บาท/เดือน ซึ่งส่วนใหญ่พอใจและเป็นรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากอาชีพเดิม กลุ่มที่ต้องการขยายกิจการและปรับปรุงด้านเทคนิคการจัดการ มีอุปสรรคในเรื่องแหล่งเงินทุน ในเรื่องความช่วยเหลือจากรัฐนั้นส่วนใหญ่ต้องการให้ลดภาษี จากผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า รัฐควรส่งเสริมการจ้างงานด้วยตนเองในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนจนเมืองและผู้จบการศึกษาแล้วว่างงาน

3. จาการศึกษาของ วัลลภ มั่นแน่น (2541) เรื่องแนวทางการจัดการหาบเร่แผงลอยในเมือง : กรณีศึกษานครเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม บทบาทและความสำคัญของหาบเร่แผงลอย ศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างกิจการค้าประเภทนี้กับเมืองและชีวิตคนเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนา การปรับปรุง จัดระเบียบหรือกระทั่งการอนุรักษ์และส่งเสริมกิจการค้าประเภทนี้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า หาบเร่แผงลอยมีจำนวนมากขึ้นกว่าเท่าตัวในช่วงระยะกว่า 8 ปีที่ผ่านมา พื้นที่การค้าขายออกไปสู่พื้นที่โดยรอบของเมืองมากกว่าจะกระจุกตัวอยู่แต่เฉพาะในเมืองเท่านั้น มีการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาช่วยในการค้า มีความหลากหลายมากขึ้นในประเภทสินค้าที่จำหน่าย ที่ตั้งการค้า อุปกรณ์การค้า ขนาดพื้นที่การค้า และช่วงเวลาการค้าขาย

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษารูปแบบที่ตั้งกลุ่มหาบเร่แผงลอยในเมืองเชียงใหม่ไว้ด้วย ซึ่งสามารถแบ่งตามลักษณะที่ตั้งที่มีความสัมพันธ์กับ โครงสร้างเมืองได้ 6 ประเภท คือ

- 1) กลุ่มหาบเร่แผงลอยที่เกิดขึ้นในบริเวณชุมชนพักอาศัย
- 2) กลุ่มหาบเร่แผงลอยที่เกิดขึ้นบริเวณสถานศึกษาขนาดใหญ่และสถานที่ราชการ
- 3) กลุ่มหาบเร่แผงลอยที่เกิดขึ้นบริเวณ โดยรอบ Node ขนาดเล็กของเมือง เช่น ตลาดสดขนาดเล็ก
- 4) กลุ่มหาบเร่แผงลอยที่เกิดขึ้นบริเวณทางออกของเมืองในทิศทางต่างๆ
- 5) กลุ่มหาบเร่แผงลอยที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่พิเศษของเมือง หรือพื้นที่ที่มีความสำคัญด้านธุรกิจการค้าและบริการของเมือง เช่น บริเวณย่านการค้าใจกลางเมือง หรือ แหล่งท่องเที่ยว
- 6) กลุ่มหาบเร่แผงลอยที่เกิดขึ้นบริเวณริมถนนสายต่างๆ ของเมือง

ในการศึกษาได้เสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการหาบเร่แผงลอยว่า ควรจะเป็นแนวทางที่มุ่งให้การค้าหาบเร่แผงลอยมีความสมบูรณ์ในแง่ของการพัฒนา โดยการผสมผสานแนวทางและมาตรการต่างๆ มากกว่าที่จะดำเนินมาตรการหลักเพียงอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อให้เกิดทางเลือกหรือแนวทางปฏิบัติที่มีความหลากหลายและเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่

4. การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมช่วยสนับสนุนชุมชนเมืองของกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษา หาบเร่-แผงลอยในเขตปทุมวัน บางรัก ราชเทวี และพญาไท ของ วิจัยัญญา บำรุงชล (2541) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทางสังคม เศรษฐกิจของผู้ที่ประกอบอาชีพหาบเร่-แผงลอย ศึกษาพฤติกรรม ทัศนคติและ ผลกระทบของหาบเร่-แผงลอยที่มีต่อชุมชนเมือง ศึกษาบทบาทของหาบเร่-แผงลอยที่มีต่อชุมชนเมือง โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษาเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. ผู้ค้าหาบเร่-แผงลอย 2. ผู้ใช้บริการหาบเร่-แผงลอย 3. เจ้าของบ้านหรือร้านค้าที่อนุญาตให้หาบเร่-แผงลอยเข้ามาตั้ง ผลการศึกษาพบว่า ผู้ค้าหาบเร่-แผงลอยในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาเพียงแค่ระดับประถมและเป็นผู้ที่อพยพมาจากต่างจังหวัด เหตุผลที่เข้ามาทำการค้าขายในพื้นที่เนื่องจาก เป็นย่านธุรกิจและใกล้บ้าน และผู้ค้าหาบเร่-แผงลอยส่วนใหญ่ยังไม่มีความพึงพอใจในพื้นที่ทำการค้าในปัจจุบัน โดยต้องการให้ปรับปรุงในเรื่องของการหาที่ขายที่แน่นอนและการจัดระเบียบการค้า ในส่วนของผู้ใช้บริการ พบว่า ผู้ใช้บริการหาบเร่-แผงลอย จะมีทุกอาชีพและทุกระดับการศึกษา โดยผู้ใช้บริการที่มีรายได้น้อยจะมีสัดส่วนความถี่ในการใช้บริการมากกว่าผู้ใช้บริการที่รายได้มากกว่า สำหรับสาเหตุที่ใช้บริการเนื่องจากเป็นทางผ่าน, ใกล้ที่ทำงานและราคาถูก ปัญหาที่ผู้ใช้บริการได้รับจากหาบเร่-แผงลอย

จะเป็นในเรื่องของการกีดขวางทางเท้า, ความไม่เป็นระเบียบและการทำพื้นที่สกปรก แต่ก็ยังต้องการให้มีhaber-แผงลอยอยู่ต่อไปแต่ควรมีการจัดระเบียบการขายและหาที่ขายที่แน่นอน จากผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า อาชีพhaber-แผงลอยมีส่วนช่วยรองรับแรงงานจากชนบทและเปิดโอกาสให้กับผู้ที่ไม่สามารถทำงานอื่นๆ ได้เนื่องจากขาดความรู้และเงินทุน ซึ่งช่วยแก้ปัญหาการว่างงานให้ลดน้อยลงได้ อีกทั้งยังมีบทบาทในการช่วยกระจายสินค้าราคาถูกไปยังผู้บริโภคทุกระดับ โดยเฉพาะทำให้ผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยสามารถดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนเมืองได้

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับคนจนเมืองและบทบาทที่มีต่อเมือง

ในประเทศกำลังพัฒนา ปัญหาของเมืองที่สำคัญมาจากกระบวนการเป็นเมืองเกินระดับ (Over Urbanization) นั่นคือมีประชากรจำนวนมากเกินกว่าที่เมืองจะรองรับได้อย่างมีประสิทธิภาพในระบบเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้น เนื่องมาจากการอพยพย้ายถิ่นของชาวชนบทเข้ามาหางานทำในเมือง (Push Factor) และการเพิ่มขึ้นของประชากรเมืองตามธรรมชาติ ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือมีกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยจำนวนมากในเมือง ประกอบกับเมืองไม่สามารถสนองความต้องการของประชากรที่เพิ่มมากขึ้นเหล่านี้ได้อย่างเพียงพอ เพราะข้อจำกัดในปัจจัยหลายๆ ประการ ไม่ว่าจะเป็นด้านการขาดแคลนงบประมาณ ความรู้ความสามารถ ตลอดจนเทคโนโลยีที่จะนำมาพัฒนาเมือง ดังนั้นความยุ่งยากและปัญหาต่างๆ ทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมจึงเกิดขึ้นตามมามากมาย เช่น ปัญหาการแออัดของสภาพจราจร ปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภค และสาธารณูปการในเมือง ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ปัญหาสุขภาพจิตของคนในเมือง ปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ปัญหาการว่างงานและความยากจนในเมือง ตลอดจนปัญหาอื่นๆ ประการดังที่ปรากฏอยู่ในเมืองใหญ่ๆ ของประเทศกำลังพัฒนาในปัจจุบัน ซึ่งจะพบว่ากลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือ กลุ่มคนที่มีรายได้น้อยหรือคนจนในเมืองนั่นเอง คนเหล่านี้มีโอกาสน้อยมากที่จะได้รับการดูแลจากรัฐบาลเช่นกลุ่มคนที่มีรายได้ที่สูงกว่า เพราะสังคมในปัจจุบันไม่ได้เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของผู้ที่ไม่มีเงิน เงินตราเปรียบเสมือนพระเจ้า สามารถบันดาลหรือแสวงหาสิ่งที่ต้องการในชีวิตได้อย่างง่ายดาย ในขณะที่ประชากรในเมืองส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยและปานกลาง ดังนั้นปัญหาความยากจนในเมืองจึงเป็นปัญหาที่สำคัญมากประการหนึ่งของเมืองและของประเทศกำลังพัฒนา (คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล , 2541 : 83)

Douglass (อ้างใน คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล , 2541 : 84) ชี้ให้เห็นว่าที่ผ่านมายังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความยากจนในเมืองอยู่ 3 อย่างคือ 1) ข้อสมมุติที่ว่าคนจนเป็นสิ่งที่ไม่มีค่าในระบบเศรษฐกิจเมือง แทนที่จะคิดว่าเป็นแหล่งสำคัญของผลิตภาพของเมือง 2) การเข้าใจว่าการกำจัดความยากจนในเมืองเป็นเรื่องของสวัสดิการสังคม 3) เมื่อพิจารณาเรื่องความยากจนในเมือง

รัฐบาลได้แยกเอาการผลิตออกจากการบริโภค และการกระจายผลผลิต ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การเน้นเรื่องผลผลิตเท่านั้น ไม่สามารถทำให้เกิดความเท่าเทียมหรือเกิดเมืองที่คนจนอยู่ได้ นอกจากนี้ยังมีความคิดว่าความยากจนมีผลกระทบต่อบุคคลมากกว่าหน่วยครัวเรือน แต่จริงๆแล้ว หน่วยครัวเรือนเป็นสถาบันทางสังคมหลักที่เชื่อมโยงการผลิต การผลิตซ้ำและการบริโภค เป็นทั้งแหล่งที่มีการใช้แรงงานและรายได้จนถึงการกระจายผลผลิตและการบริโภคขั้นสุดท้าย ซึ่งจะเป็นการบรรเทาความยากจนในเมืองให้เป็นผลได้ การขจัดความยากจนในเมืองจะไม่สำเร็จ ถ้าไม่มีการยกระดับรายได้ไปจนถึงจุดที่คนจนจะสามารถเลี้ยงตัวเองได้ และมีหนทางไปสู่สุขภาพจิตที่ดีและที่อยู่อาศัยที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี

Douglass ยังเห็นว่า การมองความยากจนในระดับครัวเรือนทำให้มองเศรษฐกิจเป็นสองระดับคือ ในระบบและนอกระบบ ซึ่งมีประโยชน์ทางการวางแผนน้อยมากเพราะเป็นเรื่องที่ซับซ้อนมาก โดยจะพบว่าคนจนเมืองทำงานอยู่ในทุกสาขาของระบบเศรษฐกิจ และมักถูกจ้างให้ทำงานในสาขาการค้าและบริการเป็นส่วนใหญ่

สำหรับในประเทศไทย การค้าและบริการเป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญของคนจนเมือง จากการศึกษาของ Thai Khadi Research Institute (1987) แสดงให้เห็นว่าคนจนเมืองมักเป็นลูกจ้างภาคเอกชน หรือเป็นเจ้าของกิจการเล็กๆ โดยร้อยละ 58 ของคนจนเมืองในประเทศไทยทำงานรับจ้างเป็นคนงานทั่วไป ขณะที่ร้อยละ 16.2 เป็นคนเร่ขายของในเมือง และร้อยละ 8.5 เป็นคนงานที่ทำการผลิตและทำงานในบริษัท

โดยแท้จริงแล้ว คนจนเมืองแทบจะไม่ประสบกับปัญหาการว่างงานเลย เพราะต้องทำงานอยู่ตลอดเวลา เพื่อหารายได้มาเป็นค่าใช้จ่ายและจุนเจือครอบครัว การที่สมาชิกในวัยแรงงานของครอบครัวดกงาน จะมีผลกระทบต่อสมาชิกที่อยู่ในวัยพึ่งพิง คือ คนชรา เด็ก และสมาชิกที่พิการ ไม่สามารถทำงานได้ และยังคงประสบกับปัญหาค่าแรงต่ำและไม่แน่นอน จึงไม่มีหลักประกันได้ว่าจะมีงานทำหรือมีรายได้ประจำที่แน่นอน นั่นคือ “การจ้างงานระดับต่ำ” นั่นเอง และในที่สุด แม่บ้าน คนชรา เด็กหรือแม้แต่สมาชิกที่พิการเอง ต้องผันชีวิตตัวเองเข้าสู่ตลาดแรงงานด้วย ที่พบมากคือการทำงานการค้าเล็กๆ น้อยๆ หรือรับจ้างทั่วไป เพื่อหารายได้ให้พอกับค่าใช้จ่ายในการประทังชีวิตตัวเองและครอบครัว เป็นการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของชีวิตมากกว่าที่จะมุ่งวัตถุประสงค์เพื่อทำให้เกิดความร่ำรวยในครอบครัว (วัลลภ มั่นแน่น , 2541 : 13)

ผลการศึกษาที่ผ่านมามีหลายเรื่อง ได้กล่าวถึงคนจนเมืองและบทบาทต่อเมือง สรุปได้ดังนี้คือ

ผลการศึกษาเรื่อง สลัมกับเมือง บทบาททางเศรษฐกิจและสังคม ของ Rudiger Kroff และสมพงษ์ พัดปุย (2527) และเรื่องอาชีพและวิถีชีวิต เศรษฐกิจของคนสลัม โดยสมพงษ์ พัดปุย สรุปบทบาทของสลัมต่อระบบเศรษฐกิจเมืองได้ว่า การพัฒนาเมืองมีลักษณะเป็นสองภาคที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่ก็เติบโตควบคู่กันไป คนจนเมืองที่อยู่ในเศรษฐกิจนอกระบบก็ต้องปรับ

ตัวด้วยการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งได้ผลิตและร่วมกระบวนการผลิตสินค้าและบริการสำหรับคนในเมือง โดยการเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก ผลิตสินค้าในครัวเรือน ฯลฯ ลักษณะการผลิตและอาชีพของคนในสลัม อาศัยการผลิตในภาคที่เป็นช่องว่างของเศรษฐกิจ อันได้แก่ ช่องว่างทางเทคโนโลยีที่เครื่องจักรทำแทนคนไม่ได้ ช่องว่างทางรายได้ที่ผู้บริโภคกำลังซื้อต่ำ ช่องว่างทางการตลาด ช่องว่างของระบบการเงิน และช่องว่างของการจัดระบบผังเมือง ซึ่งถือเป็นการเสริมระบบเศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการให้มีความสมดุลย์ สลัมกับเมืองมีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาซึ่งกันและกัน

การเคหะแห่งชาติได้ศึกษาเรื่องคนจนเมืองในปี 2531 เพื่อหาข้อมูลประกอบการจัดทำนโยบายที่อยู่อาศัย¹ พบว่าจำนวนคนจนเมืองในเขตกรุงเทพมหานครมีประมาณ 245,000 ครอบครัว ประชากร 1.22 ล้านคน หรือร้อยละ 22.3 ของประชากรกรุงเทพมหานคร ลักษณะโดยทั่วไปของคนจนเมืองคือ อาชีพที่ทำประมาณร้อยละ 80 เป็นอาชีพที่ไม่แน่นอนและไม่เป็นทางการ สภาพการอยู่อาศัยแออัดและไม่มั่นคง ได้รับบริการทางสังคมจากรัฐน้อยเมื่อเทียบกับคนทั่วไป บทบาทที่สำคัญของคนจนเมืองคือ เป็นพลังผลักดันที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นแรงงานพื้นฐานรองรับภาคอุตสาหกรรมและบริการ อาชีพนอกระบบเป็นการช่วยตนเองของคนยากจนซึ่งช่วยลดภาระในการจัดหาสวัสดิการของรัฐแก่คนยากจน ปัญหาของคนจนเมืองได้แก่ รายได้น้อย ไม่แน่นอน ค่าใช้จ่ายต่างๆ สูงขึ้นเรื่อยๆ ไม่สัมพันธ์กับรายได้ ขาดแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนา ไม่เป็นที่ยอมรับทางสังคม การศึกษาค่ำ ไม่ได้รับสิทธิพื้นฐานที่พึงได้ มีปัญหาเรื่องสถานภาพทางกฎหมายและขาดความมั่นคงในการอยู่อาศัย (พรหมทิพย์ เพชรมาก , 2533 : 11)

สำหรับอาชีพของคนจนเมืองนั้น จากผลการศึกษาขององค์การนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา (Foster Parents Plan International) ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลเรื่องอาชีพของคนในชุมชนแออัด 2,296 ราย จาก 9 ชุมชน ได้แบ่งอาชีพของคนในชุมชนเป็น 7 กลุ่ม ได้แก่²

1. กลุ่มที่ใช้แรงงานเพื่อค่าจ้าง เช่น กรรมกรแบกหาม กรรมกรก่อสร้าง ฯลฯ
2. กลุ่มที่ใช้แรงงานเพื่อให้ได้ผลผลิตหรือสินค้ามาขายโดยไม่ต้องลงทุน เช่น เก็บของเก่า เก็บผักขาย ฯลฯ
3. กลุ่มที่รับของมาขายโดยไม่ต้องลงทุนเอง ได้ส่วนแบ่งจากจำนวนที่ขายได้ ซึ่งสินค้ามีทุกชนิดให้เลือก
4. กลุ่มใช้แรงงานที่มีฝีมือระดับปานกลาง เช่น ช่างซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า ทำดอกไม้ประดิษฐ์

¹ การเคหะแห่งชาติ, คนจนเมือง, เอกสารประกอบการประชุมคณะทำงานเฉพาะกิจ พิจารณาปรับปรุงแผนงานแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด, 16 สิงหาคม 2532

² ข้อมูลจากการสำรวจขององค์การนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา, 2530

5. กลุ่มใช้แรงงานฝีมือระดับต่ำ เช่น พับถุงกระดาษ ดัดชิ้นส่วนอุปกรณ์ต่างๆ
6. กลุ่มค้าขายที่ลงทุนเอง ได้แก่ ขายอาหาร ขายของผ่นส่ง ฯลฯ
7. กลุ่มบริการรับจ้างทั่วไป ได้แก่ รถจักรยานยนต์รับจ้าง ห้างบริการ ฯลฯ

เมื่อแยกรายละเอียดของวิธีการหารายได้แล้วพบว่าทั้งหมด 107 อาชีพ ซึ่งมีหลายอาชีพที่คนทั่วไปไม่รู้จัก และไม่คาดคิดว่าจะเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดรายได้ บางอาชีพจำกัดอยู่เฉพาะในบางชุมชน หรือเริ่มจากชุมชนหนึ่งแล้วกระจายไปชุมชนอื่น อาชีพเหล่านี้ดูผิวเผินอาจไม่มีคุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจโดยตรง แต่ก็ทำให้คนจนเมืองมีรายได้เลี้ยงครอบครัวโดยไม่ต้องเป็นภาระแก่สังคม และยังก่อให้เกิดการจ้างงานที่ต่อเนื่องกับกิจกรรมอื่น

2.2 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับเมืองและการขยายตัวของเมือง

2.2.1 ความหมายของเมือง

คำว่า “เมือง (Urban)” ได้มีนักสังคมวิทยา นักภูมิศาสตร์ ได้ให้คำจำกัดความและความหมายของคำว่าเมืองไว้หลายท่าน ซึ่งแต่ละท่านต่างก็มีความคิดในการมองรูปแบบ การพัฒนาการ และการเกิดสังคมเมืองไว้ในส่วนหลักการใหญ่ที่คล้ายคลึงกัน แต่จะต่างกันบ้างในรายละเอียดและความเชี่ยวชาญในแต่ละสาขาที่ตนมีอยู่ เช่น Lewis Mumford (Burgess, 1923 : 82-83 , 85-89) ได้ให้คำจำกัดความว่า “เมืองจะต้องเป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรมและการเมือง” ซึ่งหมายความว่า เมืองจะต้องเป็นจุดศูนย์กลางรวมทุกสิ่งทุกอย่างที่จะให้บริการประชาชนและชุมชนอื่นที่อยู่โดยรอบ ขณะเดียวกันก็จะเป็นแหล่งดึงดูดการอพยพของประชาชนที่จะเข้ามาใช้บริการด้านต่างๆ ในเมือง ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ การพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ของสังคมเมือง

สมชัย ศรีวิบูลย์ (2541) ให้ความหมายของเมืองไว้ว่า เมือง หมายถึง การตั้งถิ่นฐานถาวรขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยสิ่งปลูกสร้างถาวร มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการสาธารณูปโภค เมืองจะเป็นที่อยู่อาศัยของคนจำนวนมาก มีความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับสูง ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เมืองจะมีระบบการบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง และลักษณะเด่นที่เห็นชัดอีกประการหนึ่งคือ เมืองจะประกอบด้วยองค์กรทางสังคมต่างๆ มากมาย นอกจากนั้น เมืองยังเป็นศูนย์กลางของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ อีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าเมืองในอดีตนั้นเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการศึกษา เป็นศูนย์กลางของการตลาดและการพาณิชย์กรรม เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดิน และเป็นศูนย์กลางการบริหารขององค์กรเอกชนต่างๆ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของการศาสนาและประเพณี

สุวัฒนา ธาดานิติ (2538) ได้ให้ความหมายของเมืองว่า เมือง (Urban Area) คือ บริเวณที่มีประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่กันอย่างหนาแน่นเป็นชุมชน (Community) และประชากร

ส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร หากแต่ประกอบอาชีพในการทำอุตสาหกรรมหรือการให้บริการ เช่น ทำงานในโรงงาน เป็นพ่อค้า ข้าราชการ ครู แพทย์ ทนายความ เป็นต้น อาชีพดังกล่าวนี้ทำให้คนต้องมารวมกันอยู่ในบริเวณศูนย์กลางหนึ่งเพื่อสะดวกแก่การติดต่อกับลูกค้าหรือผู้ให้บริการ จึงทำให้มีสิ่งก่อสร้าง เช่น โรงงานอุตสาหกรรม อาคาร บ้านเรือน สถานที่ทำงาน โรงเรียน ร้านค้า ตั้งอยู่ใกล้ชิดและแออัด มีถนนหนทางติดต่อกันทั้งภายในเมืองและระหว่างเมือง จึงเกิดลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างไปจากชนบท

สุพัศรา สุภาพ (2527 : 163) ให้ความหมายของเมืองว่าเป็นที่มีคนอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่จำนวนหนึ่ง โดยต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจ มีการปกครอง มีระบบสาธารณูปการดีพอประมาณ ตลอดจนมีที่ประกอบศาสนกิจ

คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล (2541 : 37) กล่าวถึงเมืองว่า เมืองอาจจะหมายถึงกลุ่มของอาคารที่ค่อนข้างถาวรซึ่งอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น ในฐานะที่เป็นระบบในสังคม เมืองถือได้ว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนของโครงสร้างและหน้าที่ของชุมชนด้านการผลิต การบริโภค ตลอดจนการกระจายสินค้าและบริการ การอบรมสมาชิกใหม่ให้รู้ระเบียบสังคม การมีส่วนร่วมในสังคม การควบคุมทางสังคมและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิก

เมืองในความหมายของ สมชาย เดชะพรหมพันธ์ (2522 : 1) คือกลุ่มการตั้งถิ่นฐานของประชากรที่มารวมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประมาณสองในสามมีอาชีพที่ไม่ใช่อาชีพทางเกษตรกรรม นอกจากนี้แล้วกลุ่มการตั้งถิ่นฐานที่ถูกเรียกว่าเมืองนั้นยังถูกกำหนดด้วยจำนวนประชากร ซึ่งแต่ประเทศจะมีขนาดของกลุ่มประชากรแตกต่างกันไป

จะเห็นได้ว่าเมืองในความหมายที่กล่าวมามีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ขนาดประชากร การประกอบอาชีพ และลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้นเมืองในที่นี้จึงน่าจะหมายความถึงบริเวณหรือพื้นที่ที่มีผู้คนจำนวนมากเข้ามารวมกันอยู่อาศัย และประกอบกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพภายใต้วิถีชีวิตแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากชุมชนชนบท ทั้งรูปแบบของที่อยู่อาศัย อาคารสิ่งปลูกสร้าง รวมไปถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม

2.2.2 กระบวนการเป็นเมือง

Meadows (1975) (อ้างใน ทรงลักษณ์ อรุณีพัฒน์พงศ์ , 2530 : 7) ได้อธิบายสภาพของการเป็นเมือง ซึ่งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง (Urbanization) ที่เรียกว่า “ลัทธิความเป็นเมือง (Urbanism)” คือเป็นปฏิกริยาของการตอบโต้กันระหว่างกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการทางสังคม จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมรูปแบบของเมือง ดังนี้

1. เป็นที่อยู่อาศัยของคนหลากหลาย ในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และประเพณี
  2. เป็นที่รวบรวมอาชีพผู้ใช้แรงงานที่มีความเชี่ยวชาญสูง เช่น แพทย์ วิศวกร ทนายความ
  3. เป็นที่รวบรวมกิจกรรมในเชิงพาณิชย์ (Commercialization) ไม่ใช่เกษตรกรรม เช่น ย่านศูนย์การค้า สำนักงาน บริษัท อุตสาหกรรม เป็นต้น
  4. เป็นตลาดทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนในการผลิต แหล่งสินค้า และวัตถุดิบ
  5. เป็นที่ที่มีความขัดแย้งระหว่างการเปลี่ยนแปลงและการอนุรักษ์ หมายถึง เป็นบริเวณที่จะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพจากเดิม ไปอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ซึ่งทำลายความเป็นอยู่แต่เดิม
  6. เป็นที่ที่มีการพัฒนาความก้าวหน้าทางวิชาการและศิลปะ หมายถึงเป็นศูนย์รวมของศิลปะวิทยาการต่างๆ
  7. เป็นศูนย์กลางการเมืองและการปกครองของรัฐ
- ในด้านกระบวนการเปลี่ยนแปลงความเป็นเมือง (Urbanization) จะเกิดขึ้นได้ดังนี้
1. คุณค่าของความเป็นเมืองได้แพร่กระจายออกไป หมายความว่า สภาพความเป็นเมืองที่มีแต่ความเจริญต่างๆ ความสวยงาม ได้ถูกนำไปเป็นแบบอย่างการพัฒนาในถิ่นอื่นๆ
  2. มีการย้ายถิ่นจากชนบทเข้ามาสู่เมือง จึงทำให้สภาพของชุมชนมีการขยายตัว และเจริญขึ้นจนตั้งเป็นเมือง
  3. มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพฤติกรรมให้มีลักษณะเหมือนคนเมือง หมายถึง รูปแบบชีวิตด้านต่างๆ ที่แตกต่างไปจากสังคมชนบท
- การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองเป็นขบวนการสำคัญที่ต้องเกิดขึ้นในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ (คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล , 2541 : 38) ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามระดับของการพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศ โดยสามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองได้ 3 ช่วง (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร , 2538 : 95) คือ
1. ช่วงเริ่มต้น เป็นช่วงที่ประชากรส่วนใหญ่(ประมาณ 3ใน4) กระจายอยู่ในพื้นที่ชนบท โครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นแบบสังคมพื้นบ้าน มีประชากรเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่อาศัยอยู่ในเมือง
  2. ช่วงเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะพบว่าประชากรเมืองเริ่มขยายตัวมากขึ้น โดยร้อยละ 50-70 ของประชากรกระจุกอยู่ในพื้นที่อันจำกัดของเมือง มีการรวมตัวกันของกิจกรรมทาง

เศรษฐกิจ โดยเฉพาะธุรกิจการค้าและบริการ และที่สำคัญคือ มีการลงทุนของรัฐซึ่งเป็นการให้บริการทางสังคม เช่น การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งและสาธารณูปโภคต่างๆ

3. ช่วงปลาย เมื่อประชากรร้อยละ 60-70 ได้กลายเป็นประชากรเมือง ส่วนที่เหลือยังคงอาศัยอยู่ในชนบท และมีอาชีพต่างๆ ที่ให้ผลผลิตสนับสนุนประชากรเมือง

จะเห็นได้ว่าการจัดแบ่งช่วงของการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นเมืองดังกล่าว มีสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่า “เมือง” และโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป โดย วิมลสิทธิ์ หรยางกูร ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ประเทศพัฒนาแล้วจะอยู่ในช่วงปลายของการเปลี่ยนแปลง คือประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมือง โดยที่ตัวแปรที่ทำให้พื้นที่ชนบทมีการเปลี่ยนแปลงหรือขยายตัวเป็นเมืองนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จก้าวหน้าของการคมนาคมขนส่ง อิทธิพลของสื่อสารมวลชน ความคล่องตัวของระบบการสื่อสาร และการอพยพเข้ามาของประชากร(ชบวน พลตรี , 2529 : 68-69)

ผลจากการรวบรวมและศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเป็นเมือง พบว่า นักคิด นักวิชาการมีความเห็นในแนวทางเดียวกันว่า กระบวนการเป็นเมืองของกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วมีความแตกต่างกับความเป็นเมืองของประเทศกำลังพัฒนา

อมรา พงศาพิชญ์ (2528 : 6) กล่าวถึงการขยายตัวของเมืองในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ประเทศในยุโรปและอเมริกานั้น เป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม โดยที่การพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นทำให้เกิดกิจกรรม 3 ระดับคือ

ระดับที่หนึ่ง (Primary) คือ การผลิต

ระดับที่สอง (Secondary) คือ การการแปรรูปผลผลิต

ระดับที่สาม (Tertiary) คือ การบริการ

ซึ่งกิจกรรมระดับสามหรือบริการในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่การจัดจำหน่ายผลผลิต การให้บริการซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องจักร รวมไปถึงการให้บริการส่วนบุคคลทางด้านความต้องการพื้นฐาน นันทนาการและอื่นๆ เป็นกิจกรรมที่กระจุกตัวอยู่ในเมือง ดังนั้นกระบวนการเป็นเมือง (Urbanization) จึงมีความเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของกิจกรรมในระดับสาม

นิพนธ์ เทพวัลย์ (2516 : 12) กล่าวว่ากระบวนการเป็นเมืองในประเทศกำลังพัฒนามีความแตกต่างไปจากการเป็นเมืองในประเทศพัฒนาแล้ว โดยที่ในระยะหลังของศตวรรษที่ 19 ประเทศในยุโรปมีความแตกต่างในด้านการเพิ่มประชากรระหว่างเมืองกับชนบท เมืองในยุคนั้นมีการเพิ่มของประชากรต่ำ แต่มีความต้องการแรงงานมากเพราะเป็นระยะที่เมืองกำลังพัฒนาและเปลี่ยนมาเป็นประเทศอุตสาหกรรม ส่วนการเพิ่มของประชากรในชนบทมีอยู่ในอัตราสูง และจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคนิควิทยาการต่างๆ ทำให้เกษตรกรในชนบทใช้แรงงานน้อยลงกว่า

เค็มแต่ได้ผลผลิตมากขึ้น ด้วยเหตุนี้แรงงานส่วนเกินในชนบทจึงย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองซึ่งกำลังขาดแคลนแรงงานรวมทั้งให้ค่าตอบแทนในอัตราที่สูง จะเห็นได้ว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองในประเทศพัฒนาแล้วเป็นไปทีละขั้นตอน เป็นการเปลี่ยนสภาพจากสังคมชนบทมาเป็นสังคมเมือง โดยสามารถเปลี่ยนแรงงานส่วนเกินในชนบทให้เป็นประโยชน์ต่อการขยายตัวทางอุตสาหกรรมในเมือง ขั้นของความเป็นเมืองและการขยายขนาดของเมืองจึงเกิดควบคู่กันกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

ในขณะที่การเปลี่ยนสภาพสู่ความเป็นเมืองและการขยายขนาดของเมืองในประเทศกำลังพัฒนานั้นไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมือง แต่เป็นผลจากการเพิ่มประชากรตามธรรมชาติ เมืองของประเทศกำลังพัฒนามีอัตราการเพิ่มของประชากรตามธรรมชาติในอัตราที่สูงอยู่แล้ว แต่การพัฒนาทางเศรษฐกิจและการขยายตัวทางอุตสาหกรรมยังอยู่ในระดับต่ำ ดังนั้นการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองจึงไม่ได้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

Davis (อ้างใน คาร์ณี ถวิลพิพัฒน์กุล , 2541 : 39) กล่าวถึงการเป็นเมืองว่า การเพิ่มของประชากรในเขตเมืองของประเทศพัฒนาแล้วสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ การอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองจากแรงดึง (Pull Factor) ของเมือง อันได้แก่ ค่าจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่สูงกว่าภาคเกษตร ในขณะที่การเพิ่มของประชากรในเขตเมืองของประเทศกำลังพัฒนาไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเกิดขึ้นเพราะแรงผลัก (Push Factor) ในชนบท อันได้แก่ การทำมาหากินที่ฝืดเคือง ที่ดินมีจำกัด การทำไร่ทำนาซึ่งต้องพึ่งพาดินฟ้าอากาศ ทำให้ขาดหลักประกันที่แน่นอน (กรณิการ์ สุเกษม , 2522 : 241)

Hackenberg (อ้างใน คาร์ณี ถวิลพิพัฒน์กุล , 2541 : 59-60) ได้ทำการศึกษากระบวนการเป็นเมืองในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ (ศึกษาเฉพาะกรณีของประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย) โดยเน้นเรื่องของสาขาเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) และกระบวนการเป็นเมืองแบบกระจาย (Process of Diffuse Urbanization) ในช่วงปี ค.ศ.1960-1980 โดยได้อธิบายว่าประเทศกำลังพัฒนามีการนำเข้าโดยตรงของระบบการผลิตทางอุตสาหกรรมที่สมบูรณ์แบบทางด้านเทคนิค และเน้นการใช้ทุนโดยไม่มี การตัดแปลงให้ค่อยๆ เข้ากับสภาพการณ์ของประเทศมาใช้ในสภาพแวดล้อมทางสังคมซึ่งมีเศรษฐกิจที่อยู่บนรากฐานของการทำการเกษตรขนาดใหญ่ และมีโครงสร้างของการบริหารและการค้าที่มีสำนักงานใหญ่อยู่ในเมืองที่เป็นเอกนคร ผลที่ตามมาคือ มีการเคลื่อนย้ายของประชากรจากชนบทเข้ามาหางานทำในเมืองอย่างมากมาจนกระทั่งสาขาเศรษฐกิจในระบบ (Formal Sector) ขยายตัวไม่ทันกับการเพิ่มของประชากรเมือง แรงงานจำนวนมากจึงเข้าสู่สาขาส่งเสริมเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) Hackenberg คาดว่า ในช่วง 10 ปีต่อจากการศึกษาของเขา คือ ปี 1990 เป็นต้นไปรูปแบบของกระบวนการเป็นเมืองในประเทศแถบเอเชีย

อาจเนี่ยจะไม่เป็นการเป็นเมืองที่มีความหนาแน่นสูง (High-density Urbanization) อย่างที่กำลังพยายามเป็นอยู่ แต่จะเป็นกระบวนการเป็นเมืองแบบกระจาย (Diffuse Urbanization) เสียมากกว่า

ปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา คือ การมีกระบวนการเป็นเมืองเกินระดับ (Over-Urbanization) ซึ่งจะทำให้เกิด เอกนคร (Primate City) ขึ้น กระบวนการเป็นเมืองเกินระดับเป็นสิ่งที่ขัดขวางการพัฒนาเศรษฐกิจ และผลของการเป็นเมืองเกินระดับที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การมีคนจำนวนมากที่มีอาชีพเน้นไปทางด้านบริการหรือที่เรียกว่าเป็น "Informal Sector" ในระบบเศรษฐกิจ

2.2.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการใช้ที่ดินในเมือง

2.2.3.1 การใช้ที่ดินลักษณะเป็นวงกลม (Concentric Zone Theory)

ทฤษฎีนี้ตั้งขึ้นโดย Ernest W. Burgess (1925) นักสังคมวิทยา ได้เสนอทฤษฎีการใช้ที่ดินลักษณะเป็นวงกลม เพื่ออธิบายถึงการกระจายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ รวมไปถึงการใช้ที่ดินภายในเขตเมือง ซึ่งพื้นฐานของทฤษฎีนี้ ได้พัฒนาขึ้นมาจากแบบจำลองที่ด้านเกษตรกรรมของ VON THUENEN โดย BURGESS ได้แบ่งเมืองออกเป็น 5 เขตคือ

1. The Central Business District (CBD) หรือ Down town เป็นเขตใจกลางเมืองเป็นที่ตั้งของธุรกิจการค้า กิจกรรมทางสังคมต่างๆ เป็นเขตที่มีการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม
2. Transition Zone เขตสลับเปลี่ยน เป็นเขตที่อยู่ถัดจากเขต Down town ออกไป มีการใช้ที่ดินทางการค้าและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ล่วงล้ำเข้าไปในเขตที่อยู่อาศัยที่เสื่อมโทรมลง มีการขายส่ง โกดังเก็บสินค้า รวมทั้งเป็นชุมทางรถไฟที่เป็นแหล่งขนถ่ายสินค้า ผู้ที่ไม่สามารถขยับขยายไปได้ก็ต้องทนอยู่ในชุมชนแออัดนี้ต่อไปเพราะไม่มีทางเลือก โดยจะใช้บริการที่มีอยู่ในเขตนี้ เช่น บาร์ประเภทราคาถูก หรือ โรงรับจำนำ เป็นต้น
3. Low-Income Housing เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย หรือ กรรมกร ซึ่งสะดวกในการเดินทางไปทำงาน เพราะอยู่ใกล้
4. Zone of Better Class Residences เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้ระดับกลาง มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว เขตนี้เรียกว่า Exclusive District ซึ่งจะมีศูนย์กลางการค้าขนาดเล็กเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกับ CBD ที่อยู่ใกล้เมือง
5. Commuter Zone เขตชานเมือง เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูงที่ต้องเดินทางไกลเข้าไปทำงานในศูนย์กลางเมือง มีการพัฒนาบริเวณพักอาศัยราคาแพงเป็นจุดๆ

ตามเส้นทางคมนาคมที่เดินทางได้อย่างรวดเร็ว และใช้เวลาในการเดินทางไป CBD ประมาณ 1 ชั่วโมง

การขยายตัวของเมืองในลักษณะ Concentric Zone นี้มีแนวความคิดพื้นฐานจากการถือเอาระยะทางของการเดินทางจากย่านที่อยู่อาศัยไปยังศูนย์กลางเมืองในระยะเวลายังไม่แตกต่างกัน ส่วนราคาที่ดินจะแตกต่างกันไปตามระยะทางที่มุ่งเข้าสู่ศูนย์กลางเมือง ที่ดินแปลงใดใกล้ศูนย์กลางเมืองจะมีราคาแพงกว่าที่ดินที่อยู่ไกลออกไป รูปแบบของการขยายตัว (Physical Growth) สามารถสังเกตได้อย่างชัดเจน เมืองจะขยายออกไปเป็นวงรอบจากเขตที่อยู่ภายใน (Inner Zone) ไปยังเขตที่อยู่ภายนอก (Outer Zone)

2.2.3.2 การใช้ที่ดินลักษณะเป็นรูปดาว (Axial Development Theory)

Brian Goodall (1978) ได้กล่าวว่า การเคลื่อนที่จะถูกจำกัดจากเส้นทางคมนาคม แกนของเส้นทางคมนาคมเป็นตัวสร้างรูปแบบของเมืองในลักษณะแผ่ออกไปเป็นรูปดาว (Star-Shaped Pattern) ในที่นี้ความสะดวกในการเข้าถึงซึ่งหมายถึงการขยายตัวของเมืองจะพิจารณาในรูปของการประหยัดเวลาที่สัมพันธ์กับระบบคมนาคมขนส่งที่เอื้ออำนวยให้ แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางพื้นที่ที่เป็นข้อจำกัดหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึง

ตามแนวความคิดนี้ Zone การใช้ที่ดินประเภทต่างๆ ยังคงเหมือนกับที่ปรากฏใน Concentric theory ส่วน Central Business District ที่อยู่ใจกลางเมืองเป็นศูนย์กลางทางด้านธุรกิจของเมือง โดยการขยายตัวของเมืองจะไปตามเส้นทางสายสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นถนน หรือทางรถไฟ เมื่อเส้นทางเหล่านี้ทอดตัวไปในทิศทางใดก็ตาม จะมีผู้คนอาศัยอยู่กระจายออกไปตามแนวของเส้นทางนั้น แนวโน้มของผู้ที่จะไปอาศัยอยู่ตามเส้นทางสายสำคัญนี้ ยึดถือเอาระยะเวลาที่ต้องเดินทางเข้าสู่จุดศูนย์กลางธุรกิจในเมืองเป็นสำคัญ โดยคิดว่าเส้นทางใดจะถึงเร็วที่สุด รูปแบบของการขยายตัวจะคำนึงถึงเวลาในการเดินทางมากกว่าระยะทาง

2.2.3.3 การใช้ที่ดินลักษณะเป็นสัดส่วนรูปลิ้ม (Sector Theory)

Homer Hoyt (1939) ได้เสนอทฤษฎีการขยายตัวแบบลิ้ม ในแต่ละ Sector จะมีลักษณะการขยายตัวและการใช้ที่ดินในลักษณะเดียวกัน โดยจะขยายตัวไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง โดยเฉพาะจากศูนย์กลางธุรกิจในเมือง ตัวที่กำหนดการขยายตัวของเมืองก็คือย่านที่อยู่อาศัย ซึ่งผู้กำหนดคือผู้มีรายได้สูงโดยที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูงถูกล้อมรอบโดยกลุ่มผู้มีรายได้ปานกลาง ทั้งนี้ ผู้มีรายได้สูงมีแนวโน้มที่จะโยกย้ายไปอยู่อาศัยในย่านใหม่ที่ไกลออกไปตาม

เส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุด และเป็นย่านที่ที่ดินมีราคาแพง อากาศดี อย่างไรก็ตามในบางพื้นที่ที่กำหนดทิศทางการขยายตัวของเมืองอาจเป็นนักจัดสรรที่ดิน โดยไปจัดสรรที่ดินที่มีราคาแพงหรือคุณภาพดีในย่านชานเมือง และผู้มีรายได้น้อยก็อพยพไปอยู่ในย่านนั้น โดยรอบข้างมักจะเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยปานกลาง และรายได้น้อย ตามลำดับ ซึ่งจะรวมเอาโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปด้วย

2.2.3.4 การใช้ที่ดินลักษณะมีศูนย์กลางหลายแห่ง (Multiple Nuclei Theory)

Chauncy D.Harris และ Edward L.Ullman (1945) กล่าวว่า รูปแบบการใช้ที่ดินของเมืองจะมีศูนย์กลางมากกว่าศูนย์กลางเดียวและถ้าเมืองยังมีขนาดใหญ่เท่าไร จำนวนศูนย์กลางยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ศูนย์กลางย่อยเหล่านี้ส่วนมากจะเกิดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับบริเวณพักอาศัยของคนชั้นกลางและคนชั้นสูง และเมื่อเกิดศูนย์กลางย่อยขึ้นใหม่ในที่ใดก็ตามมักจะมีการใช้ที่ดินประเภทอื่นที่มีความสัมพันธ์กันเกิดตามไปด้วย

การที่มีเมืองมีศูนย์กลางและกระจายอยู่ในบริเวณที่แตกต่างกัน เนื่องจากปัจจัย 4 ประการ คือ

1. กิจกรรมบางประเภทต้องการความสะดวกโดยเฉพาะของแต่ละบริเวณ เช่น ย่านการค้า จำเป็นต้องตั้งอยู่ในจุดที่เข้าถึงได้สะดวกที่สุด
2. กิจกรรมบางประเภทตั้งอยู่ใกล้กัน เนื่องจากได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่ม เช่น ย่านการค้าและการเงิน
3. กิจกรรมบางประเภทที่มีความแตกต่างกัน เมื่อนำมาอยู่รวมกันจะทำให้เกิดผลเสีย เช่น โรงงานอุตสาหกรรมและบริเวณพักอาศัยของผู้มีรายได้น้อย
4. กิจกรรมบางประเภทไม่สามารถตั้งในที่ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาที่สุดได้ เนื่องจากค่าเช่าที่สูง เช่น บริเวณพักอาศัยราคาถูกจำเป็นต้องตั้งในที่ดินราคาถูก

ตามทฤษฎีนี้ เมืองยังมีขนาดใหญ่เพียงไร ขนาดของศูนย์กลางก็จะมีขนาดใหญ่ยิ่งขึ้น และยังมีศูนย์กลางย่อยกระจายไปตามจุดต่างๆ ของเมือง ศูนย์กลางย่อยเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องอยู่ศูนย์กลางเมืองเสมอไป แต่จะอยู่ตามขอบของเมืองที่ขยายออกไปเป็นชุมชนที่มีความสะดวกสบาย ซึ่งโรงงานอุตสาหกรรม ร้านขายส่ง โกดังสินค้า มักจะไปรวมตัวในเส้นทางคมนาคมที่ไปมาสะดวก ในขณะที่เดียวกัน อุตสาหกรรมหนักซึ่งจะส่งเสียงรบกวน มีน้ำเสีย มักจะอยู่ในย่านที่ห่างไกลออกไป ศูนย์กลางย่อยของเมืองบางแห่งเป็นศูนย์วัฒนธรรม หรือแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ หรือกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจชานเมือง ในขณะที่ศูนย์กลางย่อยอีกแห่งเป็นย่านหอพักหรือเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่เดินทางไปมาสะดวก ไม่ว่าจะโดยบริการสาธารณะหรือโดยรถยนต์

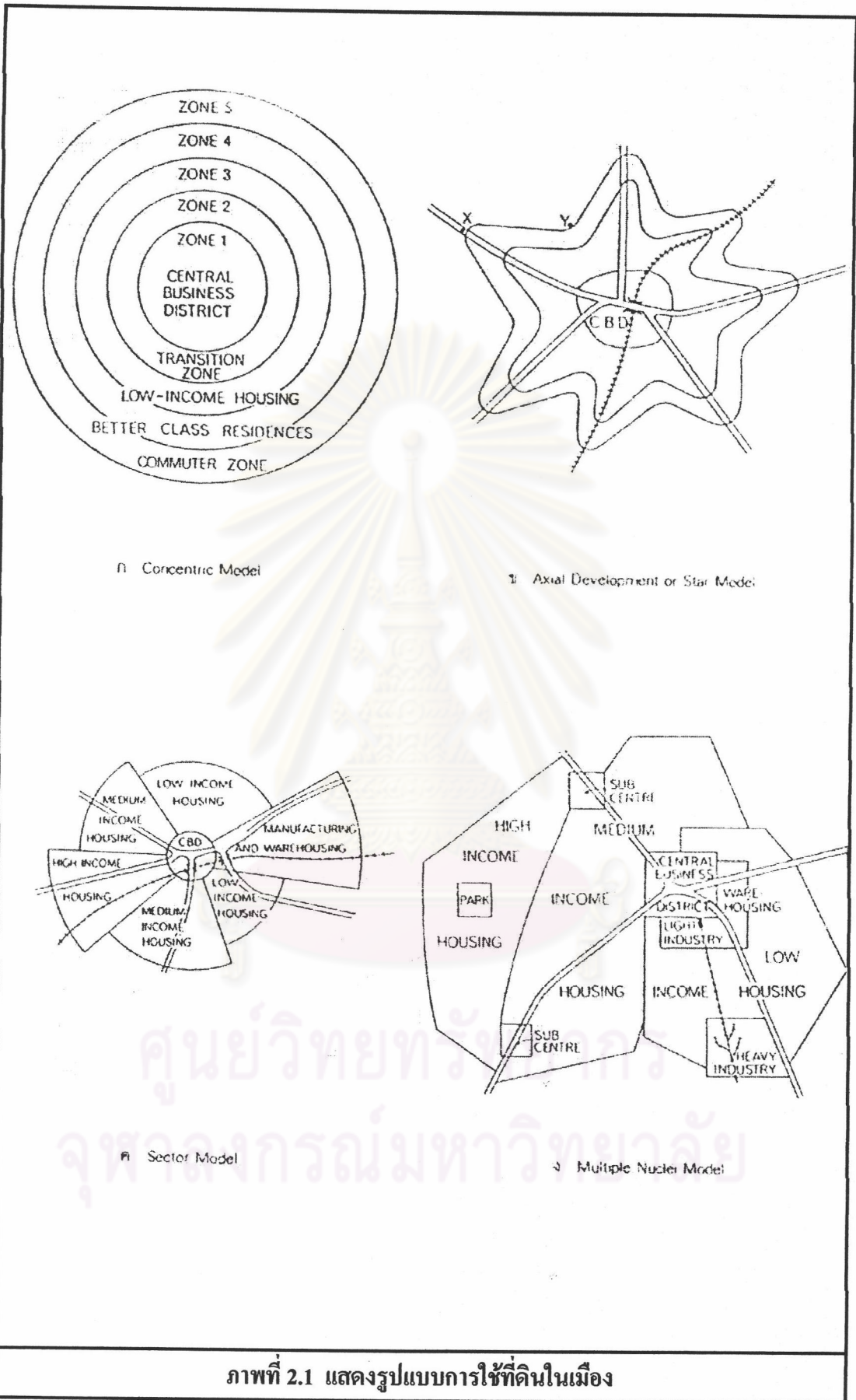
ส่วนตัว การขยายตัวของเมืองในลักษณะนี้จะไม่มีรูปแบบซ้ำกัน เพราะเมืองสามารถขยายออกไปได้จากศูนย์กลางหนึ่ง ไปสู่อีกศูนย์กลางหนึ่ง ไม่ว่าจะ ไปเกิดขึ้นที่ใด ผู้คนก็จะไปอยู่อาศัยเป็นกระจุก แต่ละเมืองจะมีรูปแบบของตนเอง แต่จะ ไม่มีรูปแบบเฉพาะเนื่องจากปัจจัย 4 ประการดังกล่าวข้างต้น (ภาพที่ 2.1)

2.2.3.5 แนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการใช้ที่ดินของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Terence Gary Mcgee (1987) เสนอว่า เมืองในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีรูปแบบการใช้ที่ดินเชิงพาณิชย์กรรม โดยแตกต่างจากเมืองในประเทศแถบตะวันตก ซึ่งการใช้ที่ดินจะมีตลาดเป็นย่านศูนย์กลางการค้า และมีร้านค้าสามารถต่อรองราคาสินค้ากระจายอยู่รอบๆ เพื่อให้บริการแก่ประชาชนที่เพิ่มขึ้น รูปแบบการขยายตัวของการใช้ที่ดินเชิงพาณิชย์กรรมจะมีลักษณะคล้ายกับประเทศในแถบตะวันตก คือ จะมีการขยายออกจากศูนย์กลางเมืองไปสู่พื้นที่รอบๆ การใช้ที่ดินเชิงพาณิชย์กรรมภายในเมืองจะมีความหนาแน่นสูงที่สุด และค่อยๆ ลดลงเมื่อระยะทางห่างจากย่านใจกลางเมืองออกไป

ย่านการค้าของเมืองจะอยู่ติดกับเขตที่ทำการของรัฐบาล และเขตการใช้ที่ดินแบบผสมซึ่งเป็นศูนย์กลางเมือง โดยรูปแบบการใช้ที่ดินของเมืองจะขยายออกไปจากศูนย์กลางเมืองเป็นรูปรัศมีตามแนวเส้นทางคมนาคมที่มุ่งออกจากศูนย์กลางเมือง (ภาพที่ 2.2 และ 2.3)

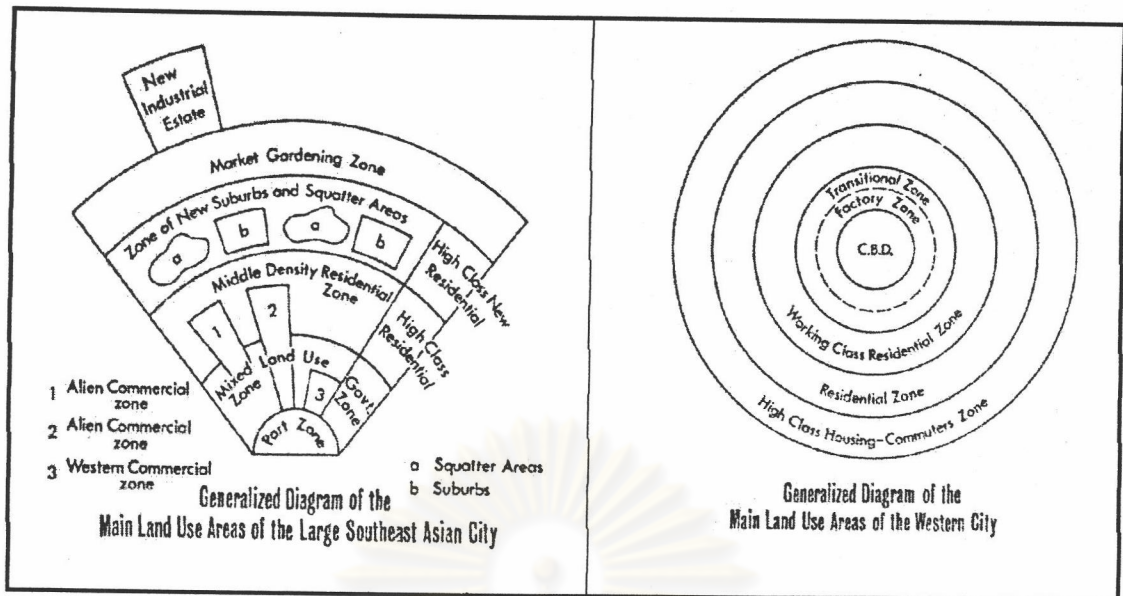
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

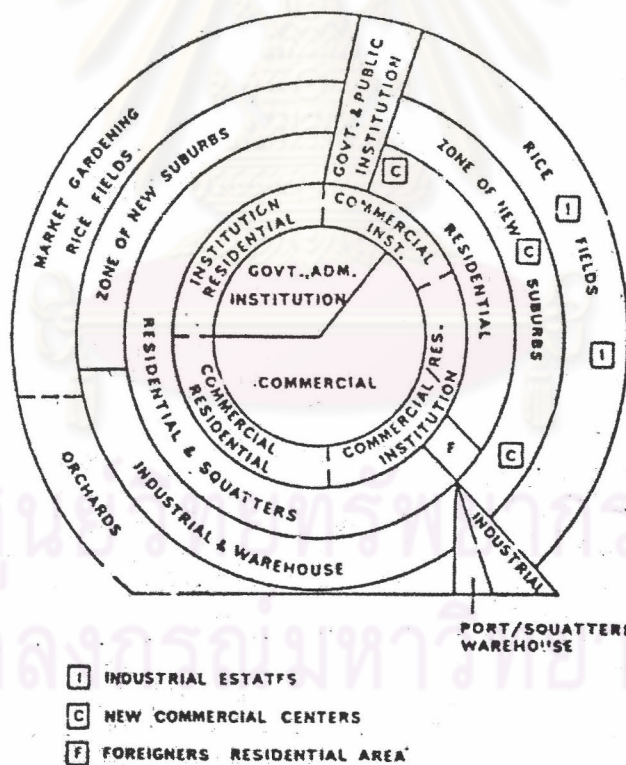
ภาพที่ 2.1 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในเมือง

ที่มา: Models in Geography, 1971

ภาพที่ 2.2 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับรูปแบบการใช้ที่ดินของเมืองในประเทศตะวันตก

ภาพที่ 2.3 แสดงแบบจำลองการใช้ที่ดินของกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีการกระจายคล้ายวงแหวนซ้อนของ Bergess แต่มีลักษณะการใช้ที่ดินประเภทต่างๆ ตามแบบจำลองของ Mcgee

2.2.4 แนวความคิดในการขยายตัวของเมือง

Patrick Gedds (อ้างใน สมศักดิ์ เศรษฐนันท์ , 2524 : 12) ได้กล่าวไว้ว่า เมืองจะมีวิวัฒนาการเกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนดังนี้

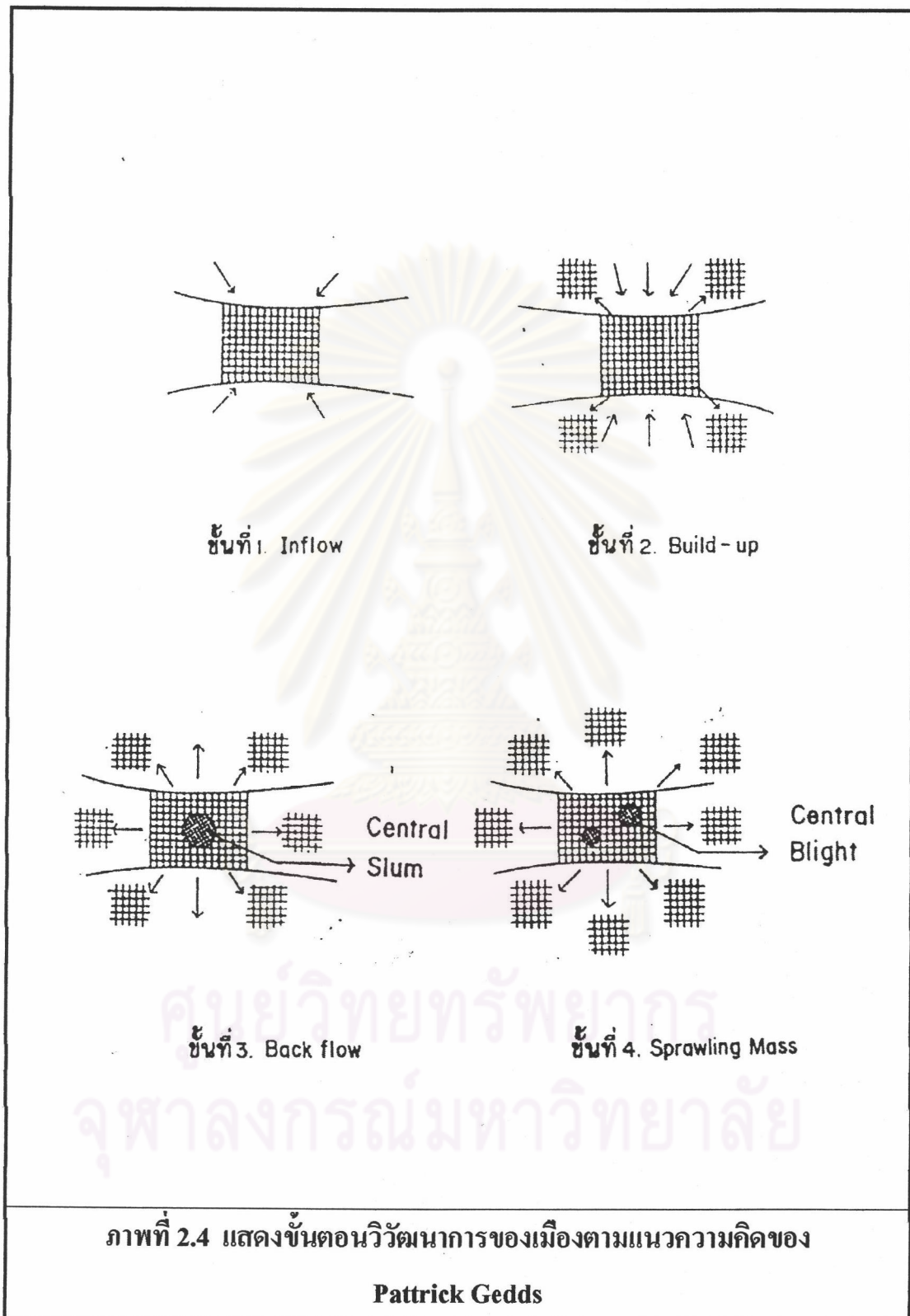
1. ขั้นเริ่มต้นเข้าสู่ศูนย์กลาง (Inflow) เป็นขั้นตอนที่เข้าสู่การรวมตัวกันเป็นชุมชนเมือง
2. ขั้นสร้างเมือง (Build up) เป็นขั้นที่มีการก่อสร้างอาคารอยู่หนาแน่นในศูนย์กลาง และเมืองเริ่มมีการขยายตัวแผ่ออกไป
3. ขั้นเมืองขยายตัว (Back Flow) เป็นขั้นที่เมืองขยายออก และศูนย์กลางเมืองเริ่มเสื่อมโทรม
4. ขั้นเมืองเจริญเติบโตแบบกระจาย (Sprawling Mass) และศูนย์กลางเมืองเริ่มเสื่อมโทรม

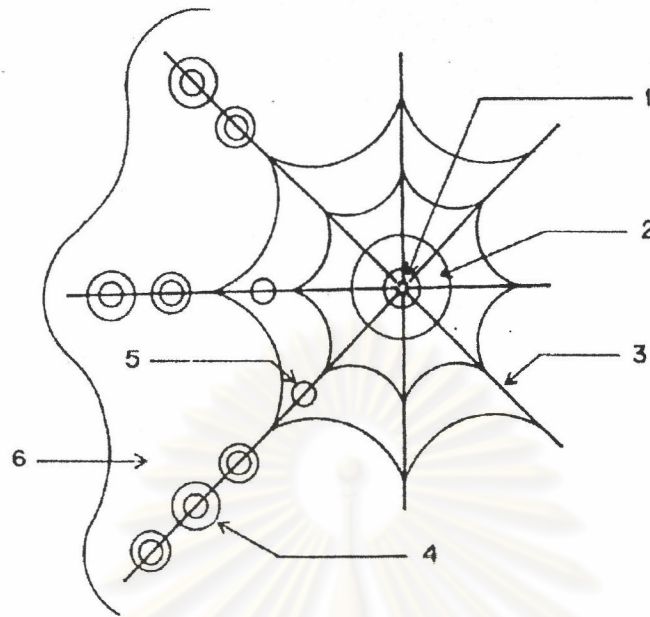
- ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของเมือง

การขยายตัวของเมืองนั้น รูปร่างลักษณะและทิศทางการขยายตัวของเมืองจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของพาหนะที่ใช้ในการคมนาคมขนส่ง โดยแต่เดิมศูนย์กลางเมืองดั้งเดิมจะเป็นย่านธุรกิจกลาง และก่อนที่จะมียานยนต์ใช้ในการคมนาคม เมืองจะมีรูปร่างเป็นวงกลม ต่อมาเมื่อมีการนำยานยนต์เข้ามาใช้ในการขนส่งมวลชน ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองแผ่ออกจากย่านธุรกิจกลางเดิม ตามเส้นทางคมนาคม ต่อจากนั้นที่เป็นสถานีรถไฟหรือสถานีรถยนต์ตามชานเมือง จะเริ่มเติบโตกลายเป็นชุมชนย่อยๆ ตามแนวเส้นทางหลักที่มุ่งเข้าสู่ศูนย์กลางเมือง เมื่อเมืองขยายตัวออกมากขึ้น ชุมชนเล็กๆ ชานเมืองที่อยู่ใกล้เมืองมากที่สุดจะถูกกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองไป และท้ายที่สุดพื้นที่ว่างที่อยู่ตอนในระหว่างถนนก็จะค่อยๆ เจริญขึ้น (ภาพที่ 2.4 และ 2.5) (เกษมา วรรณศิลป์ , 2540 : 10)

ศูนย์วิจัยการศึกษาด้านการขยายตัวของเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ย่านธุรกิจกลาง
2. เมืองวงกลมก่อนมีการใช้พาหนะยานยนต์
3. เส้นทางขนส่งมวลชนที่แผ่ออกจากศูนย์กลาง
4. ชุมชนชานเมืองบริเวณสถานีรถไฟและสถานีขนส่งสำคัญ ๆ
5. ชุมชนชานเมืองที่ถูกกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมือง
6. บริเวณที่เจริญขึ้นเมื่อมีการใช้รถยนต์เป็นพาหนะ

ภาพที่ 2.5 แสดงการเติบโตของเมืองตามการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการคมนาคมขนส่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร

- ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของเมือง (กษมา วรณศิลป์ , 2540 : 10)

การขยายตัวของเมืองจะขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมในแนวราบจากศูนย์กลางของเมืองไปสู่ชนบท ซึ่งเป็นการเกิดในลักษณะเป็นแนวเส้นตรง (Ribbon Development) การขยายตัวจะแผ่ออกไปเรื่อยๆ ราบเท่าที่ยังไม่มีแรงหรือปัจจัยใดๆ มาต่อต้านการขยายตัวนั้นๆ เมื่อการคมนาคมและการเข้าสู่พื้นที่ไม่สะดวก การให้บริการการเดินทางไม่ดีพอ ไม่มีความปลอดภัย แรงต้านทานการขยายตัวธรรมชาติก็จะเกิดขึ้นทีละน้อยๆ จนในที่สุดการขยายตัวในทางราบของเมืองเริ่มมีปัญหาจนไม่คุ้มค่ากับการขยายตัวต่อไป ก็จะเกิดทางเลือกขึ้น 3 ทางคือ

1. แยกตัวเป็นอิสระไม่ติดต่อกับในเมือง เป็นเมืองใหม่ (New Town)
2. หยุดการขยายตัว
3. เริ่มหันกลับเข้ามาในเมืองและเติบโตในเมือง

2.2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับการขยายตัวของชานเมือง

ชานเมือง (Suburbs) เป็นบริเวณที่อยู่รอบนอกของเมือง โดยเขตชานเมืองจะเป็นเขตติดต่อระหว่างเมืองกับชนบท เป็นเขตที่สามารถเปลี่ยนแปลงมาเป็นสภาวะแบบเมืองได้ง่าย เพราะภาวะเดิมจากชนบทจะมีลักษณะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ว่างเปล่า มีสิ่งก่อสร้างน้อย ทำให้โอกาสการพัฒนาเป็นเมืองง่ายกว่าที่จะไปแทรกตัวใน ส่วนกลางของเมือง นอกจากนี้เขตชานเมืองยังมีความแตกต่างกับบริเวณอื่นในแง่ที่ว่า มีพื้นที่ให้เลือกมากกว่าในเขตอื่นๆ ของเมือง (Johnson , 1974)

ชานเมือง คือ พื้นที่ซึ่งความเจริญของเมืองแผ่เข้าไปถึงและเป็นเขตติดต่อระหว่างเมืองกับชนบทหรือพื้นที่ที่มีลักษณะผสมระหว่างความเป็นเมืองกับความเป็นชนบท โดยชานเมืองยังคงมีการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรและที่อยู่อาศัยของเกษตรกร สอดแทรกกับการบุกรุกของพื้นที่เมือง (Urban Encroachment) บริเวณชานเมืองนี้อาจจะอยู่ในเขตการบริหารของเมือง และในขณะเดียวกันชานเมืองบางแห่งอาจอยู่นอกเขตเทศบาล มีลักษณะการบริหารในรูปแบบของชุมชนชนบทที่มีเขตใกล้ชิดกับเมือง ดังนั้นชานเมืองจึงมีความหมายที่เน้นถึงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ซึ่งมีลักษณะโดยทั่วไปเป็นแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท ทำให้เกิดความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชากรในพื้นที่ ดังนั้นในเขตชานเมืองสมัยใหม่จึงมีการขยายตัวอย่างมาก เนื่องจากความเหมาะสมของเขตชานเมืองดังนี้ (กษมา วรรณศิลป์ , 2540 : 12)

1. เขตชานเมืองมีความแตกต่างจากบริเวณอื่นๆ ของเมืองตรงที่มีพื้นที่กว้างขวาง ซึ่งเหมาะสมแก่การขยายตัวของกิจกรรมต่างๆ เป็นบริเวณที่มีที่ว่างให้เลือกได้มากกว่าเขตอื่นๆ ของเมือง
2. เขตชานเมืองเป็นเขตที่มีโครงข่ายการคมนาคมไม่มากนัก ปริมาณขูดยานสัญจรน้อย ดังนั้นจึงเป็นเขตที่ค่อนข้างสงบจากการสัญจรของประชากรและขูดยานต่างๆ ซึ่งเหมาะสมกับการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัย และยังมีความเหมาะสมต่อโรงงานอุตสาหกรรมด้วย เพราะปริมาณขูดยานน้อย โอกาสการใช้ประโยชน์ในด้านการขนส่งมีมากกว่าเขตศูนย์กลาง
3. เนื่องจากเป็นบริเวณที่อยู่ห่างไกลกลางเมือง ราคาที่ดินในเขตชานเมืองจึงไม่สูงมาก ทำให้เป็นเขตที่เหมาะสมกับกิจกรรมหลายๆ อย่างที่ไม่สามารถสู้กับราคาที่ดินที่สูงมากของเขตใจกลางเมืองได้
4. การขยายหรือย้ายสถานที่ราชการออกสู่บริเวณชานเมือง

- ปัจจัยและการเติบโตของชานเมือง

จากการมองของนักวิชาการ ในการพิจารณาสาเหตุของการเติบโตของชานเมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของเมืองขนาดใหญ่ โดยเน้นการพิจารณาพื้นฐานสภาพแวดล้อมของเมืองในประเทศด้อยพัฒนา สรุปได้ดังนี้ (มานพ พงศทัต , 2527 : 2-3 ถึง 2-9 , ฉัตรชัย พงษ์ประยูร , 2527 : 32-33 , ไพบูลย์ ช่างเรียน , 2516 : 249-251)

1. การเพิ่มขึ้นของประชากรเมืองในอัตราที่รวดเร็วอันเป็นผลจากการพัฒนาในระดับประเทศ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างชนบทกับเมือง เป็นปัจจัยที่ทำให้ประชากรเข้าสู่เมืองจนเกินความสามารถที่จะรองรับได้ จึงเกิดการขยายตัวของเมืองออกสู่เขตพื้นที่รอบนอก

2. ความเหมาะสมของเขตพื้นที่รอบนอก ได้แก่ การมีพื้นที่ว่าง และการมีเส้นทางคมนาคม ซึ่งแต่เดิมมีเพื่อเชื่อมโยงชุมชนเมืองหลักกับชุมชนเมืองรอบนอก เขตพื้นที่รอบนอกดังกล่าวจึงเหมาะสมแก่การรองรับกิจกรรม ที่อยู่อาศัย การผลิต การให้บริการสำหรับประชากรที่เพิ่มล้นออกมา เกิดตลาดขนาดใหญ่ขึ้น เกิดโอกาสและความเหมาะสมในการผลิตหรือการลงทุนของภาคเอกชน

3. นโยบายและการบริหารของรัฐในด้านการพัฒนาเมือง ถือได้ว่าเป็นแรงเสริมให้เกิดการขยายตัวออกสู่ชานเมือง เนื่องจากไม่มีการวางแผนพัฒนารองรับเกี่ยวกับขนาดและการขยายตัวของเมือง รวมทั้งการผลักดันอุตสาหกรรมซึ่งเป็นแหล่งงานของประชากรให้ตั้งในชานเมือง

4. กระบวนการพัฒนาเมือง และการให้บริการของรัฐแก่ประชาชน ตลอดจนการควบคุม ดูแล ดำเนินไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ เนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น ขาดแคลนทรัพยากร ปัญหาทางด้านการบริหารและการจัดการ เป็นต้น

2.2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานในระยะเริ่มแรกจะมีลักษณะที่ไม่ได้มีการวางแผนมาก่อน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบริเวณที่เป็นชนบทและเมืองในปัจจุบันเป็นบริเวณที่ไม่มีการวางแผน ในระยะต่อมาเมื่อมีการขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว การจะให้มีการวางแผนในพื้นที่บริเวณนั้นๆ ทำได้ยากหรือไม่สามารถทำได้ ผลที่ตามมาคือ ปัญหาต่างๆ เช่น ความไม่เป็นระเบียบของที่อยู่อาศัย ความแออัด การจราจรคับคั่ง ตลอดจนปัญหามลพิษต่างๆ ทั้งที่เป็นเสียง ควัน กลิ่น และความสกปรก ต่อมาในระยะไม่นานมานี้เองเมื่อปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นจนไม่สามารถแก้ไขได้ทันและในบางปัญหามนุษย์เริ่มเรียนรู้มากขึ้น มีการพัฒนาทางเทคโนโลยีต่างๆ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในระยะหลังจึงเปลี่ยนแปลงโดยเริ่มมีการวางแผนการใช้ที่ดินให้เหมาะสม เช่น การจัดที่อยู่อาศัย การสร้างถนน การจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม (นำพวลีย์ กิจรักษ์กุล , 2528 : 76 -80)

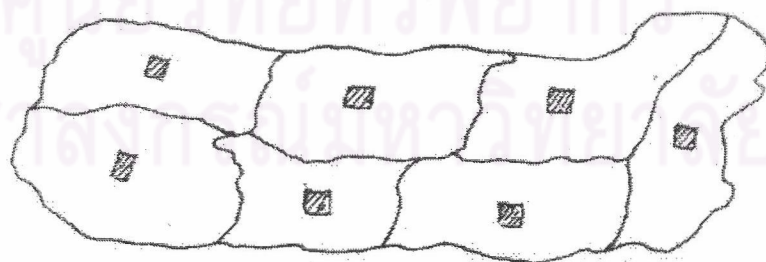

1. การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (Clustered Settlement) หรือการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุก การตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางธรรมชาติ หรือปัจจัยทางกายภาพ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำแหล่งแร่ธาตุ หุบเขา บริเวณค้ำน้ำ และบริเวณที่แม่น้ำบรรจบกันเป็นต้น

ภาพที่ 2.6 แสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม

2. การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (Scattered Settlement) เป็นการตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่การเกษตรของตนเอง หรืออาจเรียกว่าการกระจายในลักษณะโดดเดี่ยว (Isolated Settlement) ความห่างของบ้านเรือน การตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะมีศูนย์กลางร่วมกัน เช่น วัด โรงเรียน สถานีอนามัย ตลาด

ภาพที่ 2.7 แสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย

3. การตั้งถิ่นฐานแบบสุ่ม (Random Settlement) เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่การเกษตรที่มีลักษณะ เป็นกลุ่มและกระจายแบบ โคเคเดี่ยวสลับกัน โดยการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีคนจำนวนมากขึ้น มีการขยายพื้นที่การเกษตร ขยายการตั้งถิ่นฐานและในขณะเดียวกันมีบางบ้านต้องการความเป็นอิสระ กับต้องการที่จะไปสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่ของตนเองเพื่อจะได้ดูแลไร่นาได้เต็มที่ จึงปรากฏว่ามีการตั้งถิ่นฐานกระจายออกไปจากหมู่บ้าน การตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะพบในชุมชนเกษตรของไทยเช่นกัน เช่น ชุมชนการเกษตร อำเภอเชียรใหญ่ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

4. การตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม (Linear Settlement) การตั้งถิ่นฐานประเภทนี้ จะปรากฏในบริเวณที่ราบเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวก โดยอาจจะอยู่เป็นกลุ่มติดต่อกันในเขตชุมชนการค้า หรือ ทางแยกของเส้นทางคมนาคม ส่วนบริเวณที่อยู่ไกลออกไปอาจจะมีการตั้งบ้านเรือนห่างกัน สำหรับพื้นที่การเกษตรจะอยู่บริเวณด้านหลังของที่อยู่อาศัย เส้นทางคมนาคมที่ส่งเสริมให้มีการตั้งถิ่นฐานได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ถนน เป็นต้น

4.1 แม่น้ำ การตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ส่วนมากเป็นการตั้งถิ่นฐานระยะแรกๆ ของโลก เมืองหลวงหรือเมืองต่าง ๆ มักจะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะแม่น้ำมีปัจจัยหลายอย่างที่ดึงดูดให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน ดังที่ แฟร์ไรด์ (Johnson E. Fairchild , 1964.) ได้กล่าวไว้ว่า “แม่น้ำมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เพราะเป็นแหล่งน้ำจืดอันสำคัญที่ส่งเสริมให้มีอาหาร การคมนาคม สันทนาการ เมืองต่างๆ มักจะตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำโดยใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับบริเวณอื่นได้สะดวก แหล่งอารยธรรมต่างๆ ของโลกก็ได้พัฒนาจากบริเวณลุ่มแม่น้ำ เช่น แม่น้ำไนล์-ยูเฟรติส แม่น้ำสินธุ แม่น้ำฮวงโห นอกจากนี้แม่น้ำยังช่วยในการเผยแพร่วัฒนธรรมต่างๆ สู่บริเวณรอบนอกอีกด้วย”

ความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำจะมีความแตกต่างกัน โดยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนล่างซึ่งเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง ที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ จะเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นมากกว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำตอนบน เทมเปิลอร์ (Otis Worth Jr. Templer , 1969 : 754) ได้ศึกษาลุ่มแม่น้ำเนอซซ์ (Nueces) รัฐเท็กซัส สหรัฐอเมริกา พบว่า ความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานของประชากรจะหนาแน่นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนล่าง (Lower Basin) และความหนาแน่นจะค่อย ๆ ลดลง เมื่อขึ้นไปทางลุ่มน้ำเฉพาะ บางฤดู (Intermittent Stream) ส่วนบริเวณใกล้ปากแม่น้ำจะมีน้ำตลอดปี ซึ่งตรงกับของวิชัย เทียนน้อย (วิชัย เทียนน้อย, 2518 : 51 – 53) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของลำน้ำกับการตั้งถิ่นฐาน ในจังหวัดนครนายก ผลการศึกษาพบว่า การตั้งถิ่นฐานของประชากรในชนบทมีความสัมพันธ์กับลำน้ำทุกลำดับ การ ตั้งถิ่นฐานจะรวมกันเป็นหมู่บ้านและหมู่บ้านจะกระจายอยู่ตามลำน้ำทุกลำดับ โดยทุกหมู่บ้านจะอยู่ไม่ไกลกัน ลำน้ำที่มีน้ำตลอดปี (Permanent Stream) จะมีหมู่บ้านตั้งอยู่มาก

กว่าลำน้ำที่มีน้ำบางฤดู นอกจากนี้ การตั้งถิ่นฐานของประชากรจะหนาแน่นมากยิ่งขึ้นเมื่อลำค้ำบของลำน้ำเพิ่มขึ้นและความแน่นลดลง เมื่อความลาดเอียงของพื้นที่เพิ่มขึ้น

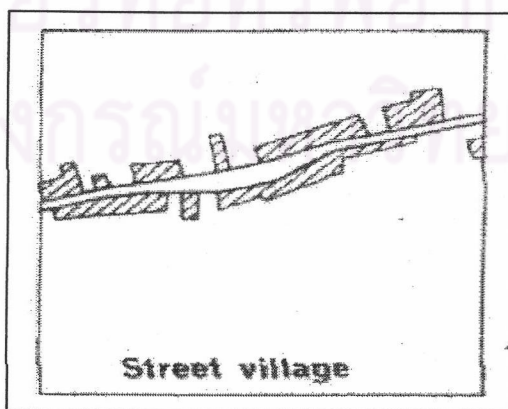
4.2 ลำคลอง (Canal) เป็นทางคมนาคมทางน้ำอีประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ โดยขุดเพื่อเชื่อมระหว่างแม่น้ำกับแม่น้ำ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นแนวตรงและอยู่ในบริเวณที่ราบ เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำจืด การคมนาคมขนส่ง การเกษตร การอุปโภคและบริโภค ดังนั้นจึงเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนหรือเป็นที่ตั้งของเมืองต่างๆ

สำหรับประเทศไทย คลองที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นตลอดแนวสองฝั่งของคลอง ได้แก่ คลองแสนแสบ คลองโอ่งอ่าง คลองเจ็ดยุ้ง คลองดำเนินสะดวก เป็นต้น

4.3 ถนน เส้นทางคมนาคมทางบกไม่ว่าจะเป็นรถยนต์หรือรถไฟเป็นเส้นทางที่เกิดขึ้นในระยะหลังที่ดึงดูดให้มีการอพยพจากพื้นที่บริเวณภายในที่เป็นแหล่งเกษตรกรรมให้ออกมาตั้งถิ่นฐานบริเวณสองฝั่งของถนน ทั้งนี้ เพราะถือว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็วกว่าทางน้ำ จากการที่ถนนเป็นปัจจัยดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐาน หนาแน่นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังจะเห็นว่าบางบริเวณกลายเป็นชุมชนใหญ่ หรือ เป็นเมืองเกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าราคาที่ดินปรากฏว่าราคาที่ดินบริเวณใกล้ถนนจะสูงกว่าราคาที่ดินที่อยู่ไกลจากถนนออกไปด้วย

จากการที่ถนนเป็นแกนกลางที่สำคัญในการก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน ฮัดสัน (F.S. Hudson :.47 – 50) ได้แบ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานโดยใช้จำนวนถนนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแตกต่างกัน ดังนี้คือ

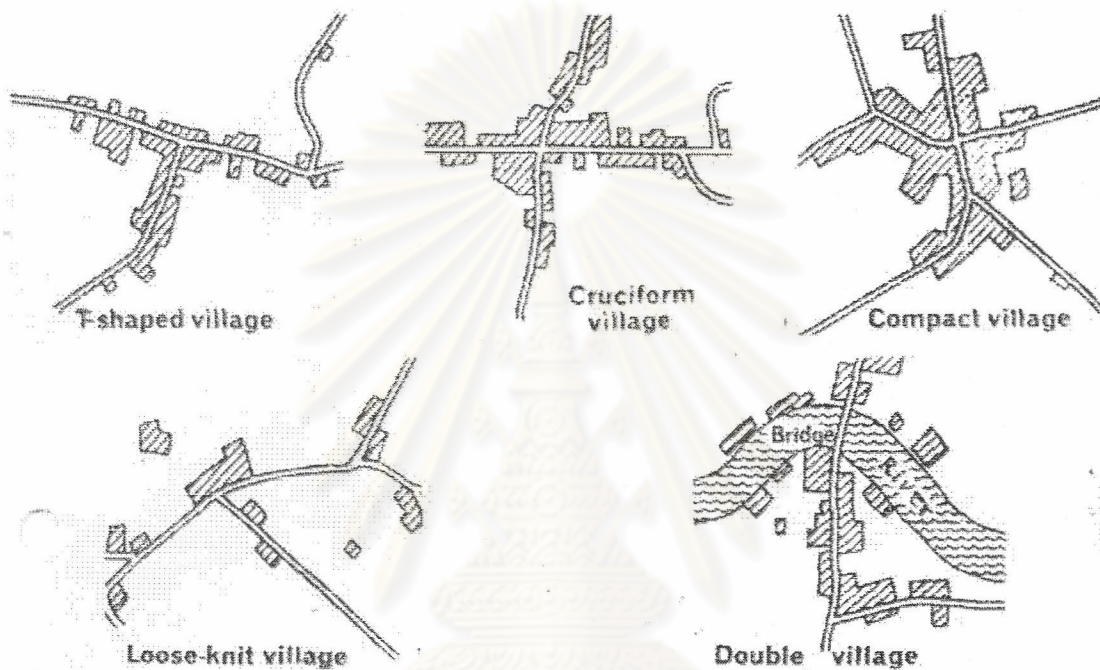
ก. การตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนหลักเพียงสายเดียว เรียกว่า Street Village เช่น ในสหราชอาณาจักร พบแถบเมือง Yorkshire โดยเฉพาะที่ถนน Coxwold ถนน Long Preston

ภาพที่ 2.8 แสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนสายเดียว

ส่วนในฝรั่งเศสพบแถบแคว้น Lorraine และ Normandy ตัวอย่าง Street Village คือที่สหราชอาณาจักรบริเวณ Derbyshire ซึ่งอยู่ไปทางตะวันออกเฉียงเหนือจากเมือง Buxton ประมาณ 5 ไมล์ โดยถนนนี้มีจำนวนหมู่บ้าน 4 หมู่บ้านตั้งติดต่อกับตลอดแนวยาวของถนนเพียงสายเดียว เป็นระยะทางยาวประมาณ 10 ไมล์ (16 กิโลเมตร)

ข. การตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนที่มีจำนวนหลายสาย มีรูปแบบต่างกัน ดังนี้คือ

ภาพที่ 2.9 แสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนหลายสาย

T – Shaped Village คือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณสองฝั่งของถนน 2 สายเชื่อมต่อกันเป็นรูปที

Y – Shaped Village คือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีถนนสามสายเชื่อมต่อกัน เป็นรูปวาย โดยบ้านเรือนจะสร้างอยู่ตามแนวถนน

Cruciform Village คือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ถนนสองสายตัดกันเกือบเป็นมุมฉากและการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจะอยู่บริเวณสี่แยกของถนนเป็นแนวยาว

Compact Village คือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่อยู่รวมกัน เป็นกลุ่มบริเวณที่มีถนนหลายสายตัดกัน

Loose – Knit Village คือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายไปตามแนวของถนนหลายสายโดยจะพบว่าบ้านเรือนเหล่านั้นจะสร้างไม่ติดต่อกับเหมือนการตั้งถิ่นฐานที่กล่าวไว้ข้างต้น

Double Village เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่อยู่เป็นกลุ่มบริเวณสองฝั่งของแม่น้ำ หรือ ลำคลอง โดยมีสะพานเชื่อมระหว่างสองฝั่ง ส่วนบริเวณที่อยู่ห่างออกไปจะไม่มีที่ตั้งถิ่นฐานหรือมีการตั้งถิ่นฐานก็น้อยมาก

2.3 กรอบการวิจัย

จากแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนหลักการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้มองเห็นว่ากิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในเมือง มีความสำคัญกับการดำเนินชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อยในเมือง และยิ่งไปกว่านั้นถ้ามองการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบควบคู่ไปกับการพัฒนาของเมือง จะสามารถเห็นถึงการปรับตัวของกิจกรรมทั้งในด้านประเภทและลักษณะของการประกอบที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบเป็นสิ่งที่ต้องมีการศึกษาให้ทองแท้ถึงแง่มุมต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการที่จะร่วมกันพัฒนาควบคู่ไปกับกิจกรรมเศรษฐกิจในระบบ เพื่อจะได้เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

การผสมผสานแนวคิดทั้งหลาย ทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจนอกระบบ แนวความคิดเกี่ยวกับคนจนเมืองและบทบาทที่มีต่อเมือง และทฤษฎีเกี่ยวกับเมืองและกระบวนการเป็นเมือง จะช่วยให้เห็นถึงสภาพที่แท้จริงเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ การกระจายตัวและความต้องการทางด้านพื้นที่ของกิจกรรมประเภทนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการกับกิจกรรมเหล่านี้ในอนาคต

โดยในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดกรอบของการวิจัยดังนี้

- ศึกษาสภาพทั่วไปของกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่เกิดขึ้นในเมือง โดยพยายามจำแนกแยกแยะให้มีความละเอียดและครอบคลุมในมุมมองด้านต่างๆ ให้มากที่สุด ควบคู่กับการสำรวจและศึกษาลักษณะการขยายตัว พัฒนาการ และสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา
- ศึกษาความสัมพันธ์ของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่มีต่อเมืองในแง่มุมต่างๆ ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม
- ศึกษาเจาะลึกลงไปถึงระดับพื้นที่ที่เกิดการรวมกลุ่มกันของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ โดยมุ่งศึกษาถึงความสัมพันธ์ของการเกิดกลุ่มของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบในพื้นที่ลักษณะต่างๆ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะของพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดการรวมกลุ่มกันของการประกอบกิจกรรมเหล่านี้ได้อย่างแท้จริง

- ศึกษาหาแนวทางเพื่อเป็นส่วนช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ ซึ่งถือเป็นการช่วยให้คนจนมีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ไม่ต้องเป็นภาระต่อสังคม

ทฤษฎีและแนวความคิดที่นำมาใช้เป็นกรอบในการวิจัย

➤ ใช้แนวคิดของ International Labor Organization (ILO) และใช้แนวคิดของ International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW) ในการระบุถึงลักษณะของ Informal Sector

➤ ใช้แนวคิดของ Sethuraman ในการแบ่งกิจกรรมแบบ Informal Sector โดยเน้นกลุ่มของผู้ที่ทำงานอิสระ (Independent Workers)

➤ ใช้แนวคิดเรื่องกระบวนการเป็นเมือง ,การขยายตัวของเมืองและชานเมือง และรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน มาพิจารณาในเรื่องรูปแบบการพัฒนาเมืองที่มีผลกับการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ

กระบวนการในการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษากระบวนการเป็นเมืองของกรุงเทพมหานครในภาพรวม ที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของพื้นที่เมืองในลักษณะของการขยายตัวในรูปแบบการพัฒนาตามแนวนอน (Ribbon Development)

2. ศึกษาลักษณะของเมืองในพื้นที่ศึกษาที่มีลักษณะของการพัฒนาตามแนวนอน ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ

3. อธิบายรูปแบบและลักษณะของการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาในระดับมหภาค (Macro Level)

4. ศึกษาเจาะลึกถึงรูปแบบการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนลักษณะต่างๆ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับรูปแบบเมือง (Micro Level)

5. เสนอแนะแนวทางการพัฒนาเมืองในอนาคตให้มีส่วนช่วยสนับสนุนการประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจนอกระบบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระบวนการในการดำเนินการวิจัย

